

Strazbur, 1. septembra 2014. godine

CEPEJ-GT-QUAL(2014)2Rev

EVROPSKA KOMISIJA ZA EFIKASNOST PRAVOSUĐA (CEPEJ)

RADNA GRUPA ZA KVALITET PRAVOSUĐA (CEPEJ-GT-QUAL)

Studija o ulozi sudskih veštaka u sudskim sistemima država članica Saveta Evrope

Dokument pripremio Gar Yein Ng

Table of Contents

EVROPSKA KOMISIJA ZA EFIKASNOST PRAVOSUĐA (CEPEJ)	1
Dokument pripremio Gar Yein Ng	1
I. Uvod i metodologija	4
II. Opšta organizacija	4
a. Uloga sudskih veštaka	6
b. Da li su izveštaji sudskih veštaka obavezujući u praksi?	6
c. Dokazna vrednost izveštaja veštaka	6
d. Sprečavanje preteranog oslanjanja na mišljenja veštaka	7
e. O razumevanju vrednosti izveštaja veštaka	8
a. Ruža pod nekim drugim imenom?	9
b. Status	10
c. Korporacije i pomoć?	10
d. Status izveštaja veštaka	10
III. Odabir, sankcije, obuka i naknada za rad	11
a. Jedan zajednički veštak.....	12
b. Spiskovi.....	12
a. Sankcije za neizvršenje obaveza	13
b. Sankcije za greške	14
c. Status i pravna odgovornost.....	14
IV. Akuzatorno načelo	17
V. Načelo izvršenja u najkraćem mogućem roku	20
a. Sredstva za kontrolu dužine pripreme izveštaja/procena veštaka (u pogledu zahteva iz člana 6. ECHR).....	20
b. Dodatni alati za upravljanje	21
c. Trajanje i nepotrebna kašnjenja.....	22
d. Uzroci nepotrebnih kašnjenja	23
a. Upravljanje podnošenjem izveštaja veštaka	24
b. Organizacija.....	24
VI. Dobre prakse	26
a. Očekivanja sudova: održavanje nepristrasnosti i nezavisnosti veštaka.....	26
b. Rad sudskih veštaka.....	27
c. Multidisciplinarni izveštaji/procene	28
VII. Zaključci	32

Dodaci.....	36
--------------------	-----------

I. Uvod i metodologija

Ovaj projekat je osmišljen da bi se stekao utisak o praksama i pravu vezanim za ulogu sudskih veštaka u državama članicama Saveta Evrope.¹ Nije moguće analizirati ulogu veštaka a da se istovremeno ne analizira uloga sudija i drugih pravnih profesija u vezi sa naučnim dokazima i svedočenjem sudskih veštaka uopštenije.²

Nakon inicijalnog pregleda literature, razvijen je upitnik kako bi se obezbedili podaci da bi se popunile praznine u slučajevima u kojima je bilo nedovoljno ili uopšte nije bilo informacija za odgovor na izvorni opis poslova i zadataka.³ Izvorni opis poslova i zadataka je zahtevao ispitivanje tri posebne oblasti. Prvo, to je opšta organizacija: uloge sudskih veštaka u različitim sudskim tradicijama; identifikovanje dokazne vrednosti njihovog rada; akuzatorno načelo (kako je ono zaštićeno u skladu sa članom 6. stav 1. Evropske konvencije o ljudskim pravima - ECHR); i status veštaka; drugo, ispitano je načelo izvršenja u najkraćem mogućem roku; i konačno, dobre prakse o tome kako treba uskladiti očekivanja sudova i rad veštaka. Dodatno istraživanje je sprovedeno i na slučajevima u vezi sa nekim od pitanja koja se razmatraju u ovom izveštaju, i oni su citirani kada je to potrebno.⁴

Upitnik predstavlja kombinaciju pitanja sa više ponuđenih odgovora, pri čemu je kod nekih pitanja data prilika da se pruži objašnjenje ili da se dodaju informacije koje bi pomogle da se bolje razumeju dati odgovori. Kako bi se izbegla suvišna deskriptivnost, u ovom dokumentu su dati opšti trendovi ili obrasci. Upitnik je dostavljen svim četrdeset sedam država članica Saveta Evrope. Dobijeno je trideset pet odgovora iz dvadeset dve zemlje. Neke zemlje su dostavile odgovore različitih sudova, od prvostepenih do apelacionih, ili odgovore iz različitih oblasti sudskih nadležnosti, kao što su krivični/parnični i upravni sudovi.⁵ Stoga se svi zaključci do kojih se došlo u ovom izveštaju mogu smatrati samo preliminarnim zaključcima.

Ovaj dokument ima još jedno ograničenje, a to je da je originalni idejni dokument dao istraživanje koje uključuje sisteme običajnog prava izvan država članica Saveta Evrope. Premda oni neće biti izbačeni, nema dodatnih podataka za SAD niti za Australiju.

Preostali deo ovog dokumenta je posvećen analizi odgovora na upitnik, u svetlu originalnog idejnog dokumenta.

II. Opšta organizacija

A. Uloge sudskih veštaka u različitim sudskim tradicijama

Iz kratkog pregleda literature, u procesnim pravima u različitim zemljama istražnog i običajnog prava, uloga sudskog veštaka je da **pomaže** donosiocu odluke⁶ da razume određene vrste dokaza za koje je neophodna

¹ Drugi istraživački projekat Evropske unije (EU), „Eurexpertise Project“ bio je predstavljen na Simpozijumu „Budućnost sudskog veštačenja u parničnim postupcima u Evropskoj uniji: stanje stvari i predlozi“, od 16. do 17. marta 2012. godine, i objavljeno je u junu 2012. godine, i potom i predstavljeno na sastanku od 19. do 20. septembra 2013. godine u CEPEJ-u. Taj projekat je „izvršio popis nacionalnih praksi u vezi sa sudskim veštačenjem u različitim zemljama Evropske unije“ za građanskopravne sisteme za svih 27 zemalja EU i Norvešku. Te diskusije su takođe vođene članom 6(1) Evropske Konvencije o ljudskim pravima, odnosno pravom na pravično suđenje. Osnovna ideja je bila da se razvije „uniformni evropski pravni okvir“. To je sproveo Evropski institut za sudsko veštačenje i sudske veštace. U konačnom izveštaju su predstavljeni podaci iz svih zemalja u sirovom formatu, a izveštaj se završava prezentacijama sa simpozijuma. EEEI projekat se razlikuje od ovog projekta, zbog toga što je usmeren an EU zemlje (i Norvešku) i samo na građanskopravni sistem, dok je ovaj projekat dobio odgovore na pitanja iz upitnika iz svih država članica Saveta Evrope i svih sudskih nadležnosti.

² Detaljni opis kompleksnosti naučnog istraživanja, problema vezanih za statističku analizu i njeno predstavljanje sudu je van oblasti kojom se bavi ovaj projekat, i njime se osim toga ne opisuju detaljno novine u oblasti profiliranja DNK, iako ta pitanja dominiraju u kontinuiranoj diskusiji koja se vodi o kvalitetu svedočenja sudskih veštaka.

³ Hvala Marku Velikonju za ovaj input.

⁴ Zahvaljujem se CEPEJ-u, Savetu Evrope na pomoći.

⁵ Irska, Engleska i Vels, Danska, Finska, Norveška, Švedska, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Slovenija, Češka Republika, Estonija, Mađarska, Turska i Azerbejdžan, Austrija, Nemačka, Holandija, Francuska, Švajcarska, Italija i Monako.

⁶ Ovo se odnosi na sudije i/ili porote u običajnom pravu i na sudije u sistemima sa građanskim pravom: Ward, Tony, 'Expert Evidence, Ethics and the Law', u *The Wiley-Blackwell Handbook of Legal and Ethical Aspects of Sex Offender Treatment and Management*, (eds), John Wiley & Sons, Ltd, 2013 str. 82 o sudskom pravu; Rosenfeld, Adina,

specijalizovana analiza i tretman, kako bi se došlo do odluke u datom slučaju, koja je „nedvosmislena“ u krivičnim slučajevima u običajnom pravu ili standard „u okviru ličnog uverenja“ u krivičnim slučajevima u građanskopravnom sistemu.⁷ To zahteva da sudski veštak bude nezavistan, objektivni i pouzdan.

U sistemima običajnog prava, u Americi, sudije postupaju kao „čuvari kapija“ za svedočenje sudskih veštaka, koji odlučuju šta je prihvatljivo na osnovu standarda koji su razvijeni i na osnovu sudske prakse, i na osnovu zakonskog prava.⁸ U komparativnom radu Sonenhajna (Sonnenhein), u drugim zemljama sa sistemom običajnog prava, sudski veštak u suštini pomaže pri objašnjavanju komplikovanih naučnih ili tehničkih koncepata sudu, ali je posao sudija i-ili porotnika da u krajnjoj liniji donesu odluku u datom slučaju.⁹ U Engleskoj je „za sudiju bilo od presudne važnosti da tačno objasni poroti da za njih mišljenje sudskog veštaka nije obavezujuće“.¹⁰ U zemljama sa građanskopravnim sistemom, sudije uglavnom moraju da donesu odluku o vrednosti izveštaja sudskih veštaka u kontekstu konkretnog slučaja, i da objasne zbog čega su mu dali težinu koju su mu pripisali. Na primer, u Italiji sudije moraju to da učine u „*motivazioni*“, koji su detaljni izveštaji o tome kako su došli do odluke – koji se razlikuju od obrazloženja po tome što oni moraju da opišu dokaze koje su razmatrali i koje su odbacili kao i da daju razloge za to.

U dve studije slučaja u Evropi, sudija je odbacio ovu ulogu koja mu je po zakonu data, i delovalo je da je u nedozvoljenoj meri poštovao sudskog veštaka. Prvi je u Švajcarskoj, gde je Vuill (Vuille) dosta kritikovao stav sudija i članova drugih pravnih profesija koji su pokazivali ovakvo poštovanje.¹¹ Drugi je bio slučaj u Holandiji, „gde je sudija tražio od veštaka da donose odluku ne samo o naučnoj, već i o pravnoj prihvatljivosti dokaza...“. Veštak je odbio da ispuni ovaj drugi zahtev.¹² U jednoj sasvim drugačijoj situaciji u Španiji, zakonodavac je oduzeo sudiji ulogu lica koje ocenjuje veštačenje u slučajevima identifikacije supstanci lekova.¹³ U sva tri slučaja, autori su oštro kritikovali takve situacije, zbog toga što one omogućavaju sudijama da zanemare greške da se veštačenje prihvata zdravo za gotovo, bez provere njegove pouzdanosti i objektivnosti.

ECtHR osim toga zahteva da sudije uzimaju u obzir „prirodu zadatka koji je poveren sudskim veštacima, položaj koji veštaci zauzimaju u hijerarhiji i njihovu ulogu u postupku, a naročito težinu koju sud pridaje njihovom mišljenju“.¹⁴ On osim toga zahteva da oni uzimaju u obzir način na koji su sudski veštaci izvršavali svoje funkcije i način na koji su sudije procenjivale mišljenje veštaka.¹⁵ Ako sudije ne mogu slobodno procenjivati izveštaje sudskih veštaka (bez obzira na to da li su oni imenovani od strane suda ili strane u postupku), to znači da izjave veštaka koje je imenovao sud imaju veću težinu i da je osim toga i sumnjivo da li veštak koga je imenovao sud može da bude nezavistan i objektivni.¹⁶

⁷ 'Admissibility of DNA Evidence: Italy under Attack', *Southern University Law Review* 2012, 40, 197-241. str. 221

⁸ Stavrianos, C., Papadopoulos, C., Vasiliadis, L., Pantazis, A. and Kokkas, A., 'The Role of Expert Witness in the Adversarial English and Welsh Legal System', *Research Journal of Medical Sciences* 2011, 5, 1, 4-8. str. 4. Čini se da je standard u građanskopravnim slučajevima nešto niži, pošto se u nekim slučajevima zahteva samo „ravnoteža verovatnoća“ - videti kod Ward, Tony, 'Expert Evidence, Ethics and the Law', u *The Wiley-Blackwell Handbook of Legal and Ethical Aspects of Sex Offender Treatment and Management*, (eds), John Wiley & Sons, Ltd, 2013 str. 82

⁹ Champod, Christophe and Vuille, Joëlle, 'Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms', *International Commentary on Evidence* 2011, 9, 1, str. 37-38

¹⁰ Sonenshein, David and Fitzpatrick, Charles, 'The Problem of Partisan Experts and the Potential for Reform through Concurrent Evidence', *The Review of Litigation* 2013, 32, 1-64.

¹¹ Ward, Tony, 'Expert Evidence, Ethics and the Law', u *The Wiley-Blackwell Handbook of Legal and Ethical Aspects of Sex Offender Treatment and Management*, (eds), John Wiley & Sons, Ltd, 2013 str. 84

¹² Vuille, Joëlle, 'Admissibility and appraisal of scientific evidence in continental European criminal justice systems: past, present and future', *Australian Journal of Forensic Sciences* 2013, 1-9.

¹³ M'charek, Amade, Hagendijk, Rob and Vries, Wiebe de, 'Equal before the Law: On the Machinery of Sameness in Forensic DNA Practice', *Science, Technology & Human Values* 2013, 38, 4, 542-565. str. 557-558

¹⁴ Lucena-Molina, Jose-Juan, Pardo-Iranzo, Virginia and Gonzalez-Rodriguez, Joaquin, 'Weakening Forensic Science in Spain: From Expert Evidence to Documentary Evidence', *Journal of Forensic Sciences* 2012, 57, 4, 952-963.

¹⁵ Videti, *inter alia*, Sara Lind Eggertsdóttir v. Iceland, br. 31930/04, § 47, 5. jul 2007. i nedavno, Placi' v. Italy, br. 48754/11, 21/04/2014 § 74

¹⁶ Videti Zarb v. Malta (dec.), br. 16631/04, 27. septembar 2005, i Lasmane v. Latvia (dec.), br. 43293/98, 6. jun 2002.

¹⁷ Nezavisnost i nepristrasnost sudskih veštaka su nedavno bile u fokusu pažnje javnosti u Engleskoj posle dokumentarnog filma u produkciji Panorame na BBC-ju, pod naslovom „Pravda na prodaju“ (Justice for Sale), koji je prvi put prikazan 9. juna 2014. godine u 19:30h, GMT. Ovaj kratki dokumentarni film jednog novinara je razotkrio nekoliko sudskih veštaka koji su prodavali svoja veštačenja u korist klijenata koji su ih plaćali uprkos tome što su direktno bili upoznati sa njihovom krivicom. U ovoj emisiji je osim toga naglašeno nekoliko slučajeva pogrešne primene prava u kojima se sud oslanjao na izveštaje sudskih veštaka.

a. Uloga sudskih veštaka

U upitniku je postavljeno pitanje kako bi, u svetlu definicije „prave“ uloge sudskog veštaka iz literature kao pomoćnika suda pri razumevanju dokaza, ispitanici definisali ulogu sudskih veštaka u sudovima.

Uopšteno govoreći, većina ispitanika je definisala ulogu sudskog veštaka tako da odgovara definiciji iz literature u smislu pružanja pomoći sudu pri razumevanju činjenica i dokaza koji su predstavljeni sudu. U Švedskoj i u Irskoj, ispitanici su osim toga tretirali izveštaje sudskih veštaka kao vrstu dokaza, pa se oni stoga tretiraju kao i sve ostale vrste dokaza koji se predstavljaju sudovima – kao dokazi o čijoj vrednosti sud treba da donese odluku. Ispitanici iz Engleske i Velsa, kao i iz Holandije su ispitanici iz zemalja koje su jedine postavile standarde koje veštaci treba da poštuju kada rade za sudove: objektivni i neopredeljeni i nezavistan i nepristrasan.¹⁷

Međutim, otkrivena je jedna anomalija: upravni sudovi u Finskoj i Švedskoj imaju zasebne definicije od definicija parničnih i krivičnih sudova: veštaci kod upravnih sudova imaju svoju ulogu pri odlučivanju o presudi u okviru sudskih veća na sudu. To je čudno zbog toga što se time sudskim veštacima daje uloga donosioca odluka.

b. Da li su izveštaji sudskih veštaka obavezujući u praksi?

Reč „pomažu“ je podvučena kako bi se naglasio značaj izveštaja sudskih veštaka pri pružanju pomoći donosiocima odluka kod razumevanja dokaza i dolaženja do odluke nezavisno od veštaka, ali ipak uz informacije koje on pruža. Stoga je postavljeno pitanje da je po zakonu izveštaj sudskog veštaka obavezujući po sudove. Moguće je istovremeno ispitivati eventualnu korelaciju između tendencije sudija da se previše oslanjaju na stručne svedoke, time što se od ispitanika tražilo da provere procenat uspešnih žalbi protiv odluka donetih na osnovu izveštaja sudskih veštaka.¹⁸

Većina ispitanika je navela da veštačenje za njih nije obavezujuće. Samo tri ispitanika je navelo da njih obavezuju svedočenje sudskih veštaka.¹⁹ Međutim, raspon preteranog oslanjanja na izveštaje sudskih veštaka je bio veliki, i to ne samo među odgovorima iz različitih zemalja, već i među odgovorima dobijenim od različitih sudova iz iste zemlje, pri čemu je u nekim mestima prijavljen mali broj slučajeva preteranog oslanjanja na izveštaje sudskih veštaka, dok su druga mesta prijavljivala visoku incidenciju takvih slučajeva.

I pored toga što su rezultati o preteranom oslanjanju bili različiti, tri ispitanika koji su odgovorili da su za njih svedočenja sudskih veštaka obavezujuća su osim toga odgovorili da su imali visoku incidenciju preteranog oslanjanja. To je neočekivani rezultat, ako se ima u vidu da se, ako su zakonom obavezani na svedočenje sudskih tumača, ne bi očekivala visoka incidencija preteranog oslanjanja.

Nekoliko drugih ispitanika je međutim takođe navelo stopu od 3 do 4 od 5 slučajeva, što može ukazivati na to da iako sudije ne mogu biti obavezane zakonom, može postojati mentalna vezanost za značaj izveštaja veštaka kada se dolazi do odluke koja odražava visok stepen poverenja u veštake. Postoji, naravno, nekoliko drugih mogućih razloga za visoku incidenciju preteranog oslanjanja na izveštaje veštaka. To bi prvo moglo biti odraz nedostatka obuke o tome kako treba tretirati izveštaje veštaka, naročito u slučajevima izveštaja koji su više tehničke prirode, što navodi sudije da poštuju mišljenje (jednog ili više) veštaka. Drugo, to bi mogao biti odraz nedostatka pravilnog rasuđivanja kod presuda u pogledu toga koja je vrednost data mišljenju veštaka, naročito u vezi sa činjenicama i drugim dokazima. To nas dovodi do pitanja vrednosti izveštaja veštaka.

c. Dokazna vrednost izveštaja veštaka

Međutim, ova uloga se razlikuje po načinu na koji se dokazi veštaka predstavljaju u pojedinačnim sistemima. Sa jedne strane, u većini sistema sa običajnim pravom, veštaci predstavljaju svoje nalaze sudu, ali obično kroz ispitivanje i unakrsno ispitivanje.²⁰ Poteškoća u vezi sa ovim načinom za veštake se sastoji u tome da oni „ne mogu slobodno da prenesu svoje rezultate“.²¹ To čini objektivnost veštaka upitnom.²² To, međutim,

¹⁷ Nekoliko sudova nije dalo stvarne definicije uloge sudije, što je bio slučaj sa Austrijom i Bosnom, dok je Azerbejdžan dao veoma nejasnu definiciju.

¹⁸ Od ispitanika je traženo da rangiraju incidenciju ovoga na skali od 1 do 5, pri čemu je 1 niska incidencija, dok 5 predstavlja visoku incidenciju. Za potrebe ovog izveštaja, ja sam naveo da je 1 do 2 niska incidencija, 3 je određena incidencija, dok je 4 i više visoka incidencija (nijedan sud nije dao odgovor „5“).

¹⁹ Jedan upravni sud u Švajcarskoj, ispitanik iz Turske i jedan ispitanik iz Azeri suda.

²⁰ Champod, Christophe and Vuille, Joëlle, 'Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms', *International Commentary on Evidence* 2011, 9, 1, str. 20

²¹ Ibid. str. 20

omogućava stranama da diktiraju način predstavljanja informacija licu koje utvrđuje činjenice i pomaže slučajevima njihovih klijenata.

Sa druge strane, u istražnim pravosudnim sistemima, veštake obično imenuju sudovi.²³ Argument je da to omogućava veštacima da svoje nalaze predstavljaju slobodno i nepristrasno, pošto im je sudija dao opis poslova i zadataka, i uz moguće ulazne podatke od strana u postupku. Kod ovih sistema je u krajnjoj liniji na sudiji da donese odluku o relevantnim činjenicama i pravnom slučaju.²⁴

Kako bi se pojasnilo pitanje značaja koji sudije pridaju izveštajima veštaka, u upitniku je dalje postavljeno pitanje o dokaznoj vrednosti izveštaja veštaka za sud.²⁵ Uopšteno govoreći, dobijena je kombinacija različitih odgovora. Samo dva ispitanika je, međutim, naglasilo značaj objašnjavanja vrednosti izveštaja veštaka u presudi. Ispitanik iz Norveške je naveo da:

“... procesna prava ni na koji poseban način ne uređuju dužnost sudije da objasni zbog čega je mišljenje nekog veštaka korišćeno ili nije korišćeno, ali će to slediti iz opšte dužnosti da se pruži obrazloženje odluka. Ukoliko sudija sledi rezonovanje veštaka, daje se kratko upućivanje na mišljenje veštaka. Ako se ne sledi rezonovanje veštaka, biće prirodno da se pruži konkretan razlog za to.”²⁶

U Mađarskoj je ispitanik opisao da izveštaji veštaka imaju istu vrednost kao i drugi dokazi, i da sud mora da objasni vrednost (ili odsustvo vrednosti) izveštaja veštaka u samoj odluci.

Vrednost koju ispitanici pridaju izveštajima veštaka nije uvek u direktnoj srazmeri sa time što sudovi pokazuju da se preterano oslanjaju na veštake. Ispitanik iz Austrije je na primer na pitanje da li on tretira mišljenja veštaka kao osnovu za odluke ili kao informaciju sudu o tome kako treba tumačiti dokaze, pokazao nisku incidenciju preteranog oslanjanja na pregled slučajeva u kojima je podneta žalba. Sa druge strane, ispitanik iz Norveške je naveo da veštačenje samo pruža informaciju kako treba tretirati dokaze, ali je ipak prijavio određenu incidenciju preteranog oslanjanja. To može ukazivati na to da se, i pored toga što pravila postoje, sudije u praksi i dalje preterano oslanjaju na izveštaje veštaka.²⁷ Odgovori na upitnike i literatura pokazuju presudno važan stepen poštovanja veštaka u praksi i mišljenja veštaka (što je retko prihvaćeno u pravnim propisima).²⁸

Naredno pitanje kojim smo se stoga bavili je koje korake treba preduzeti kako bi se sprečilo preterano oslanjanje na mišljenja veštaka.

d. Sprečavanje preteranog oslanjanja na mišljenja veštaka

Ovo se pitanje može detaljnije ispitati ako se postavi pitanje o tome da li se preduzimaju bilo kakve mere da se obezbedi da uloga sudije u dolaženju do odluke bude zaštićena od preteranog oslanjanja na sudskog veštaka.²⁹ Gotovo svi ispitanici³⁰ su odabrali najmanje dve mere za sprečavanje preteranog oslanjanja na

²² Ibid.

²³ Premda ne uvek u cilju isključivanja angažovanja veštaka od strane strana u postupku, mada njihovi izveštaji mogu biti manje vrednosti za sudiju.

²⁴ Champod, Christophe and Vuille, Joëlle, 'Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms', *International Commentary on Evidence* 2011, 9, 1, str. 22

²⁵ a) predstavlja osnovu za sudsku odluku; b) informiše sud o tome kako treba tumačiti dokaze koji su mu predstavljeni; c) ostalo. Prvi ponuđeni odgovor je sročen tako da ukazuje na dublje oslanjanje na izveštaje veštaka nego što je to slučaj kod drugog ponuđenog odgovora.

²⁶ Ovo je isto u litvanskom sudu za parnične, krivične i prekršajne slučajeve u upravnom pravu.

²⁷ Bilo bi zanimljivo da se u nekom budućem istraživanju pregledaju slučajevi protiv koji su uložene žalbe, kako bi se razumelo kako se „preterano oslanjanje na veštake“ definiše u praksi u onim zemljama u kojima se veliki naglasak stavlja na rezonovanje i objašnjavanje vrednosti izveštaja veštaka u presudama.

²⁸ Lucena-Molina, Jose-Juan, Pardo-Iranzo, Virginia and Gonzalez-Rodriguez, Joaquin, 'Weakening Forensic Science in Spain: From Expert Evidence to Documentary Evidence', *Journal of Forensic Sciences* 2012, 57, 4, 952-963. str. 957-959; videti takođe Vuille, Joëlle, 'Admissibility and appraisal of scientific evidence in continental European criminal justice systems: past, present and future', *Australian Journal of Forensic Sciences* 2013, 1-9.; i M'charek, Amade, Hagendijk, Rob and Vries, Wiebe de, 'Equal before the Law: On the Machinery of Sameness in Forensic DNA Practice', *Science, Technology & Human Values* 2013, 38, 4, 542-565.

²⁹ a) Sudija mora da objasni u kojim delovima odluke je koristio svedočenje veštaka predstavljeno na sudu; b) Sudija mora da objasni zbog čega svedočenje veštaka nije korišćeno pri dolaženju do odluke; c) Sankcije u slučajevima u kojima sudija ne objašnjava ulogu izveštaja veštaka u njihovom odlučivanju, ili d) Ostalo. Ispitanici su mogli da daju više od jednog odgovora. Rezonovanje pod a) i b) omogućava apelacionim sudovima da prepoznaju situacije u kojima je bilo preteranog oslanjanja na izveštaje veštaka i da omogućiti da se u tim slučajevima primene sankcije pod c).

veštake. Naglasak je za većinu ispitanika na značaju rasuđivanja u odluci, i da sudija pokaže da je razumeo sam izveštaj veštaka, kao i u značaju i oslanjanju (ili odsustvu oslanjanja) na izveštaj datog veštaka u slučaju u kome donose odluku. Rasuđivanje osim toga može pokazati stepen u kome je donosilac odluke imao pomoć u dolaženju do odluke.

Ono što se ovde može naglasiti su sve dodatne mere koje se preduzimaju da bi se odrazile najbolje prakse u državama članicama Saveta Evrope. Poništenja sudskih odluka u slučajevima u kojima sudija nije dao odgovarajuće (ili uopšte nije dao nikakvo) objašnjenje značaja datog mišljenju veštaka su moguća u Austriji, Nemačkoj i Holandiji.

Čini se da pilot sudovi koji imaju mogućnost da izriču „sankcije“ – kao što je poništenje po žalbi, takođe pokazuju nižu stopu preteranog oslanjanja na mišljenja veštaka (uz izuzetak Holandije). Takođe je interesantno da je tako malo ispitanika navelo sankcije kao meru za sprečavanje preteranog oslanjanja na mišljenja veštaka. Iako to nisu sankcije u najstrožem smislu, činjenica da su neki ispitanici naveli poništenja pokazuje da je to važno sredstvo za odvracanje od preteranog oslanjanja na mišljenja veštaka, pošto može biti osnova za žalbu po tom osnovu.

e. O razumevanju vrednosti izveštaja veštaka

Pitanje koje se javilo u prethodnom odeljku je zbog čega, uz sve preduzete mere da se spreči preterano oslanjanje na mišljenja veštaka, do toga i dalje dolazi u tako velikoj meri u kojoj je to prijavljeno. Osim visokog nivoa poverenja (što nije ispitivano u ovom istraživanju), jedan od razloga bi moglo biti nedovoljno razumevanje prave vrednosti izveštaja veštaka u nekom slučaju. Kao što je o tome raspravljano u literaturi, izveštaji veštaka mogu u određenim slučajevima biti u velikoj meri tehničke prirode, dok sudije poseduju samo stručna znanja iz oblasti prava. Stoga je postavljeno pitanje da li je sudijama i profesionalcima u oblasti prava obezbeđena obuka za sticanje tačne perspektive o svedočenjima veštaka.³¹ Bez doslednog pružanja obuke i samopouzdanja u oblastima u kojima se od veštaka traži da dostave izveštaj, posledica bi mogle da bude preterano oslanjanje na izveštaje veštaka.

Većina ispitanika je prijavila postojanje određenog nivoa obuke, od niskog do veoma visokog.³² Švedski sud opšte nadležnosti i Švajcarski sud za upravno pravo su dali visok skor u odgovoru i objasnili da raspon te obuke može biti od obuke za sudije, pa do obuke o iskustvima sudija. Holandani imaju šemu dobrovoljne obuke, ali se čini da nije veliki broj onih koji je pohađaju.

U ovim pilot sudovima, obuka je sporadična i nije dosledna. Međutim, ako se razmotre pojedinačni odgovori, može se na primer uočiti određena doslednost u tome što postoji prilično niska incidencija preteranog oslanjanja na mišljenje veštaka, i pored toga što je pružena određena obuka o ovim pitanjima.³³ Više ispitanika je pokazalo visoke stope preteranog oslanjanja nego obuke.³⁴ Preostale zemlje su pokazale jednake stope preteranog oslanjanja na mišljenje veštaka i obuke. Može se nagađati o tome da li postoji tačno razumevanje o tome koja je obuka potrebna sudijama da bi se sprečilo preterano oslanjanje na mišljenje veštaka i razumevanje prave vrednosti veštačenja. Čini se da obuka koja je ponuđena u ovoj grupi, u poređenju sa nivoima preteranog oslanjanja na mišljenje veštaka nije u svim slučajevima srazmerna.

B. Status sudskih veštaka

Pri pružanju pomoći sudovima, sudski veštaci sprovode svoje istrage i izrađuju izveštaj koji se podnosi sudu kao deo dokaza.³⁵ Međutim, u pravu postoji nekoliko različitih vrsta sudskih veštaka. U SAD na primer postoji dve vrste sudskih veštaka. Jednog veštaka angažuje strana u postupku, i oni se nazivaju „*expert witnesses*“, odnosno stručni svedoci.³⁶ Sa druge strane, sudija može imenovati sudskog veštaka, koji se naziva „*assessor*“ odnosno procenitelj, da mu pomogne u razumevanju stručnih izveštaja, i njegovi saveti na sudu nemaju ni dokaznu težinu, ni vrednost. U Engleskoj,³⁷ Kanadi³⁸ i Australiji³⁹ se veštaci nazivaju „*expert*

³⁰ Sa izuzetkom Francuske i jednog ispitanika iz Finske.

³¹ Na skali od 1 do 5, pri čemu je 1 najniža incidencija, a 5 najviša.

³² Četiri ispitanika nije imalo raspoloživih podataka: ispitanici iz Danske, Engleske, Francuske i ispitanik iz jednog švajcarskog suda.

³³ Mađarska, Turska, Monako, Litvanija i Irska.

³⁴ Finska, Norveška, Švedska, Holandija, Švajcarska, Italija, Češka Republika.

³⁵ Champod, Christophe and Vuille, Joëlle, 'Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms', *International Commentary on Evidence* 2011, 9, 1,

³⁶ Sonenshein, David and Fitzpatrick, Charles, 'The Problem of Partisan Experts and the Potential for Reform through Concurrent Evidence', *The Review of Litigation* 2013, 32, 1-64. str. 6

³⁷ Blom-Cooper, Louis Jacques, 'Experts in the civil courts', Oxford University Press, Oxford 2006

³⁸ Sonenshein, David and Fitzpatrick, Charles, 'The Problem of Partisan Experts and the Potential for Reform through

witnesses" odnosno „stručni svedoci“. U Nemačkoj se u građanskopravnim postupcima veštaci ne smatraju „svedocima“ nego „pomoćnicima sudija“. ⁴⁰ U Francuskoj se, kao i u Nemačkoj, veštaci ne smatraju „svedocima“ već „*auxiliaires du juge*“ odnosno pomoćnicima sudija. ⁴¹ Oni bukvalno pomažu sudiji da razume dokaze za čije je razumevanje neophodno stručno znanje. U Italiji se veštaci tretiraju drugačije u parničnim nego u krivičnim postupcima. U parničnim postupcima su veštaci, slično kao i u Francuskoj i Nemačkoj, „pomoćnici sudija“: „*consulente tecnico d'ufficio*“. ⁴² Međutim, u krivičnim postupcima se veštaci nazivaju „*perito*“ i imaju „aktivniju ulogu u pružanju pomoći sudijama da dođu do konačne odluke nego veštaci u parničnim postupcima“. ⁴³ Osim toga, postoje i „*consulente tecnico di parte*“ i „*perito di parte*“.

Evropski sud za ljudska prava (ECtHR) je zapravo ustanovio „da je izraz „veštak“ autonomni koncept. Iako „nije na sudu da odstupa od definicije koju je Vlada dala za pojam „veštaka“, ... kako bi se ocenila uloga koju oni imaju u određenim okolnostima ... sud se ne može oslanjati isključivo na terminologiju koja se koristi u [nacionalnom] zakonodavstvu, već mora uzimati u obzir i proceduralni položaj koji veštak ima i način na koji veštaci obavljaju svoju funkciju“. ⁴⁴

a. Ruža pod nekim drugim imenom?

U anketiranim sudovima se sudskim veštacima daju različiti nazivi. ⁴⁵ Pokazalo se da naziv sam po sebi nije bitan. Kao što je ECtHR i ilustrovao, ono što je važno je funkcija koju oni obavljaju, i za koga veštaci obavljaju posao za koji su angažovani: da li kao pomoćnici suda, ili kao pomoćnici strana u postupku.

Kod većine anketiranih sudova, veštak je isključivo pomoćnik sudije, ali ima nekoliko slučajeva kod kojih je on osim toga i pomoćnik strana u postupku, kao što je to slučaj u Norveškoj, u kojoj stručni svedok predstavljen jednoj strani pomoćnik potom postaje pomoćnik te strane u postupku (što je takođe slučaj i kod švedskih upravnih sudova). U Irskoj su veštaci nezvanično pomoćnici strana u postupku. To je značajno zbog toga što iako sudske veštace angažuju strane u postupku, oni za svoj rad odgovaraju sudovima. Litvanija je objasnila da su veštaci pomoćnici i sudija, i strana u postupku, zbog toga što im je dužnost da pomažu sudiju u razumevanju činjenica, ali ih mogu angažovati i strane u postupku da njima pomažu da razjasne činjenice u datom slučaju. I kod drugih zemalja takođe postoje varijacije u pogledu naziva, ali su veštaci pomoćnici i sudija, i strana u postupku, u zavisnosti od toga ko angažuje datog veštaka.

Čini se da nema stvarne veze između naziva koji je dat veštaku i uloge koju on izvršava. Stoga bi bilo veoma lako da se standardizuju zvanični nazivi određenih vrsta sudskih veštaka u zemljama Evrope, pošto to ne bi imalo nikakvog stvarnog uticaja na ono što oni rade.

Postavljeno je pitanje da li u bilo kojoj od tih sudskih nadležnosti postoji „procenjivač“ u američkom stilu. U Švedskoj postoji neko sa ovom funkcijom: u švedskom upravnom sudu, kao izuzetak, Vlada može imenovati takvog procenjivača. U Irskoj postoji mogućnost da se imenuju procenjivači u okviru „postupaka u vezi sa konkurencijom“ (*Competition Proceedings*), ali se oni veoma retko koriste. ⁴⁶ Litvanski sud opšte nadležnosti ima specijalizovanog konsultanta za krivične slučajeve, ali ne i za parnice. Francuska ima jednog procenjivača koji se poziva za „*consultation*“ ⁴⁷, koje takođe obavlja veštak.

Može biti više razloga za nedostatak procenjivača: veštaci koji se koriste objašnjavaju nalaze koristeći termine koji su u dovoljnoj meri jasni; sudije pokazuju da razumeju veliki broj različitih tehničkih pitanja bez ikakve dodatne potrebe za pojašnjenjima; tokom samih postupaka sudije mogu slobodno tražiti dodatna objašnjenja izveštaja veštaka, ili se to nije razmatralo kao mogući alat za sprečavanje preteranog oslanjanja sudija na veštace.

Concurrent Evidence', *The Review of Litigation* 2013, 32, 1-64. str. 53

³⁹ Ibid. str. 59

⁴⁰ Ibid. str. 37

⁴¹ Jeuland, Emmanuel, 'Le changement du rôle des témoins et des conseils dans quelques pays de droit civil et, en particulier, en France', in *Common Law, Civil Law And The Future Of Categories*, J. Walker and O. G. Chase (eds), LexisNexis, Ontario 2010 str. 201 (Građansko parnični kodeks, član 232.)

⁴² Sonenshein, David and Fitzpatrick, Charles, 'The Problem of Partisan Experts and the Potential for Reform through Concurrent Evidence', *The Review of Litigation* 2013, 32, 1-64. str. 44

⁴³ Ibid. str. 45

⁴⁴ Bönisch v. Austria, br. 8658/79, 06. maj 1985. god.; videti i Commission, dec., Aldrian v. Austria, br. 10532/83, 15. decembar 1987. godine.

⁴⁵ U upitniku su bile ponuđene sledeće mogućnosti: Dat im je spisak od pet mogućnosti među kojima su mogli da biraju: i) forenzički veštaci; ii) stručni svedoci; iii) stručne sudije; iv) sudski veštaci; v) ostalo.

⁴⁶ Videti upitnik sa odgovorima iz Irske za dodatne informacije.

⁴⁷ U skladu sa članom 256. Zakonika o građanskom postupku.

b. Status

Postavljeno je i pitanje da li veštaci, tokom trajanja postupka ili istrage, imaju status sudskog službenika sa obavezama koje slične obavezama sudskih službenika. Većina odgovora je dominantno bila negativna. Samo je ispitanik iz Norveške odgovorio pozitivno, i objasnio da „se imenuje stručni sudija kao član sudskog veća sa jednakim pravima i dužnostima kao i druge sudije koje se imenuju u datom slučaju...”.⁴⁸

c. Korporacije i pomoć?

Prvo je postavljeno pitanje da bi neka korporacija mogla da bude postavljena za veštaka u parničnom sporu. Među sudskim nadležnostima u okviru iste zemlje postoje razlike, kao i među različitim zemljama. U nekim zemljama je moguće koristiti korporacije,⁴⁹ ali se to može razlikovati i među pojedinačnim sudskim nadležnostima.

U Irskoj je, u teoriji, moguće „ali je to uopšteno govoreći izuzetno malo verovatno, pošto se zahteva osoba koja može dati dokaz o nekom pitanju“. U Švajcarskoj je moguće imenovati korporaciju, pod uslovom da „je imenovana određena osoba kao odgovorno lice“. Sa druge strane, zahtev da to bude fizičko lice je razlog koji je dat u Monaku za to što se ne dozvoljava da korporacije budu angažovane kao sudski veštaci. Čini se da se kod ovog razloga naglašava potreba da se odgovornost pripisuje imenovanim pojedincima.

U upitniku je dalje postavljeno sledeće pitanje: Da li bi veštaku mogao da pomogne neki drugi ekspert, i na to pitanje je samo dva ispitanika odgovorilo da ne može.⁵⁰ U Engleskoj i Velsu, „jedna strana može da pozove svog veštaka da opovrgne svedočenje veštaka koga je pozvala neka druga strana. Veštak će možda morati da se pozove na nekog drugog eksperta za neku određenu tačku specijalizacije, ali se obično očekuje da on bude u stanju da pruži odgovor na pitanje koje mu je postavljeno“.

Austrija je takvu mogućnost kvalifikovala tako što je navela da osim ukoliko drugi veštak ne radi kao pomoćnik prvog veštaka, on ili ona mora da bude pozvan/a od strane suda kao zaseban veštak. U Nemačkoj sud jednostavno zahteva detalje o licu koje pomaže veštaku prema proceduralnom zakonu. U Francuskoj i u Monaku,⁵¹ ti se asistenti nazivaju „*sapiteur*“, ali oni moraju da rade za veštaka. U Švajcarskoj asistent mora takođe da radi tako da je za njegov rad odgovoran veštak. Ispitanik iz Češke Republike je objasnio da se „iz praktičnih razloga, u takvim slučajevima obično imenuju stručni instituti“.

U slučajevima u kojima su ispitanici dali objašnjenja za to što se korporacijama i/ili pomoćnicima dozvoljava da obavljaju zadatak imenovanog veštaka, jasno je da je to moguće isključivo u slučajevima u kojima postoji jasan lanac odgovornosti za izvršeni rad, i da se to radi po istom visokom standardu po kome bi taj rad obavljao imenovani veštak.

d. Status izveštaja veštaka

Ovde je osim toga zanimljivo postaviti pitanje u vezi sa statusom izveštaja veštaka, pošto to može odraziti i njihov status u praksi.⁵² Postoji veliki broj varijacija među sudskim nadležnostima u okviru pojedinačnih zemalja kao i između različitih zemalja, što takođe zavisi od vrste veštaka koji se poziva. Na primer, u finskom Zakonu o upravnom sudskom postupku, to se naziva „Mišljenje (stručnog svedoka) ili izjava (nekog drugog organa)“. U Švedskoj je ispitanik iz apelacionog suda to nazvao jednostavno „mišljenjem“, dok ga je upravni sud nazvao „tehničkim“ i „stručnim“ mišljenjem. U Francuskoj ovaj naziv zavisi od vrste veštaka: to je „nalaz“ u slučaju veštaka, ili „tehničko mišljenje“ u slučaju procenitelja.

U drugim prilikama, naziv je jednostavno odražavao različite informacije: u Estoniji se oni nazivaju „stručna mišljenja, koja uključuju tehnička mišljenja, nalaze, zaključke, itd.“⁵³ U Litvaniji se „zaključci veštaka obično podnose u pisanom obliku kao stručni izveštaj koji će sadržati detaljni opis izvršenih studija, zaključke donete na osnovu tih studija i razumne odgovore na pitanja koja je sud postavio.“ U Austriji je ispitanik objasnio sledeće: „Veštačenje: veštak opisuje situaciju i dolazi do zaključaka da bi pružio odgovor na pitanja

⁴⁸ Jedini ispitanik koji je odgovorio potvrdno je bio litvanski upravni sud, koji pak nije pružio nikakva dodatna objašnjenja.

⁴⁹ Danska, Švedska, Finska, Irska, Estonija, Litvanija, Holandija, Francuska, Češka Republika, Mađarska, Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina.

⁵⁰ Finski sud upravnog prava; litvanski Prvostepeni sud za građanskopravne, krivične i upravne postupke za složene slučajeve.

⁵¹ Monako: Zakonik o građanskom postupku, član 354.

⁵² i. Svedočenje; ii. Nalazi; iii. Zaključci; iv. Tehničko mišljenje; v Ostalo. „Svedočenje“ je najbliže onome zbog čega se svedoci obično pozivaju da se pojave pred sudom, dok ostali izrazi imaju naučnu konotaciju, pri čemu je tehničko mišljenje najmanje konačno od svih.

⁵³ Slično je i u Nemačkoj, Italiji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Češkoj Republici, Azerbejdžanu.

koja je sudija postavio veštaku.”

Od kakvog je to značaja za status izveštaja sudskog veštaka? Kao i u slučaju naziva koji se koristi za veštake, osim ukoliko on nije procenitelj, sam naziv nema velikog uticaja. Sa druge strane, oni imaju dovoljno veliko opterećenje što pojedinci moraju da budu u stanju da preuzmu odgovornost za rad isporučen sudu, bez obzira na to da li se korporacije ili druga pomoć mogu koristiti ili ne.

III. Odabir, sankcije, obuka i naknada za rad

Način odabira veštaka i pravila u vezi sa tim su direktno vezani za smanjivanje pristrasnosti svedočenja veštaka pred sudom, bez obzira da li se radi o pravnim sistemima u kojima postoji ispitivanje ili o sistemima običajnog prava.⁵⁴ Ovo pitanje je osim toga u tesnoj vezi sa pitanjima uloge i načina na koji se status odražava na metode imenovanja, obuku i moguće sankcije. Ovo pitanje se takođe odnosi na načelo akuzatornosti i jednakosti strana, ali se više proširuje na ravnotežu i izbor među veštacima *pro parte* i veštacima *pro veritate* i kontrolu kvaliteta veštaka o kojoj se diskutuje u narednom odeljku.

U sistemima običajnog prava, veštaci su „...odabrani od strane strana u postupku, koje im izdaju instrukcije i koje ih finansiraju, sa istim statusom kao svedoci.“⁵⁵ U suštini, ovo podržava akuzatorni sistem predstavljanjem različitih pristupa u tumačenju dokaza, i pokušajem da se smanji pristrasnost omogućavanjem unakrsnog ispitivanja u sudskom postupku. Sonenshajn (Sonenshein) međutim ovo kritikuje, pošto on tvrdi da „plaćanje veštaka vodi pristrasnom svedočenju“.⁵⁶ Opšte načelo u svakoj zemlji je da se svedoci ne mogu plaćati za svedočenje. Veštaci su izuzetak u tom pogledu.⁵⁷ Zbog ove situacije, tržište „veštaka“ je procvetalo u svim oblastima u SAD.⁵⁸

Osim toga, „[u] većini slučajeva, svako ko se sa minimalnim kvalifikacijama praktično bavi predmetnom disciplinom veštačenja je prihvatljiv da svedoči“.⁵⁹ Ovo je dovelo do „kupovine veštaka“ koje „daje strani priliku da unajmi veštaka gotovo isključivo po sadržaju i načinu njegovog svedočenja... Nažalost, korelacija između kvaliteta koje advokati traže kod stručnih svedoka i istine se eliminiše kada se oni prodaju kao roba“.⁶⁰

To znači da postoji samo mali broj standarda za veštake.⁶¹ Što više iskustva veštak ima sa svedočenjem, to on uverljivije zvuči, pa ga više i angažuju.⁶² Stoga se postavlja pitanje u vezi sa pouzdanošću stručnih svedoka.⁶³ Ti problemi važe i za Englesku,⁶⁴ a ovaj problem može da počne i da se pogoršava pošto je vlada Ujedinjenog Kraljevstva ugasila Forenzičku naučnu službu i ostavila pružanje forenzičkih usluga učesnicima na privatnom tržištu.⁶⁵ U Kanadi i u Australiji veštake takođe imenuju strane u postupku.⁶⁶

U istražnim sistemima, sudije su uopšteno govoreći zadužene za imenovanje veštaka. U Nemačkoj je to uređeno Zakonikom o građanskom postupku.⁶⁷ Iako sudija može odabrati veštaka, strane mogu da ulože prigovor i da traže njegovo izuzeće, čime se otvara put za imenovanje drugog veštaka. To će funkcionisati samo u slučajevima u kojima strana može da pokaže pristrasnost.⁶⁸ U Francuskoj se veštaci imenuju preko

⁵⁴ Sonenshein, David and Fitzpatrick, Charles, 'The Problem of Partisan Experts and the Potential for Reform through Concurrent Evidence', *The Review of Litigation* 2013, 32, 1-64.

⁵⁵ Champod, Christophe and Vuille, Joëlle, 'Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms', *International Commentary on Evidence* 2011, 9, 1, str. 20

⁵⁶ Sonenshein, David and Fitzpatrick, Charles, 'The Problem of Partisan Experts and the Potential for Reform through Concurrent Evidence', *The Review of Litigation* 2013, 32, 1-64. str. 6

⁵⁷ Ibid, str. 6

⁵⁸ Ibid, str. 7

⁵⁹ Ibid, str. 7

⁶⁰ Ibid, str. 8

⁶¹ Ibid, str. 9

⁶² Ibid, str. 9

⁶³ Sonenshein, David and Fitzpatrick, Charles, 'The Problem of Partisan Experts and the Potential for Reform through Concurrent Evidence', *The Review of Litigation* 2013, 32, 1-64. str. 10

⁶⁴ Ibid, str. 57

⁶⁵ Videti „Forensics upheaval ‘threat to justice,’ MPs warn.“, autor Paul Rincon, Science Editor, BBC News Website, 24 July 2013: <http://www.bbc.co.uk/news/science-environment-23436303> poslednji put pristupljeno 28. avgusta 2014. godine

⁶⁶ Sonenshein, David and Fitzpatrick, Charles, 'The Problem of Partisan Experts and the Potential for Reform through Concurrent Evidence', *The Review of Litigation* 2013, 32, 1-64. P.53, i str. 59

⁶⁷ Ibid. str. 37

⁶⁸ Ibid. str. 38

suda od strane sudije delegata da pomogne sudskom kolegijumu da dođu do presude.⁶⁹ U Italiji, tokom građanskih postupaka, sudija imenuje veštaka, ali strane u postupku mogu zahtevati da veštak bude imenovan. Kada je to slučaj, sudija ima diskreciono pravo da odluči da li će imenovati veštaka ili ne.⁷⁰

Prema stavu ECtHR-a, odluka da se imenuje veštak, bilo da se donosi uz saglasnost ili bez saglasnosti strana, je pitanje koje obično potpada pod diskreciono pravo nacionalnih sudova prema članu 6 § 1 pri procenjivanju prihvatljivosti i relevantnosti dokaza.⁷¹ Iz ovoga sledi da strana nema automatsko pravo na mišljenje veštaka.⁷² Kao takvo, ako sud odbije da poruči mišljenje veštaka, to samo po sebi nije nepošteno, već ECtHR (ukoliko slučaj ode toliko daleko) onda mora utvrditi da li je sudski postupak u celini bio pošten.⁷³ To je naročito bilo priznato u slučajevima koji su uključivali pristup roditelja deci, i ceo ovaj proces će biti uzet u obzir.⁷⁴

ECtHR takođe uzima u obzir slučajeve u kojima sudski veštaci treba da budu imenovani u slučajevima poslovne i pravne nesposobnosti koji dovode do lišavanja slobode. Strana ima izričito pravo da se slučaj preispituje tokom vremena u slučajevima u kojima je zatvaranje lica zasnovano na inicijalnom izveštaju veštaka.⁷⁵

A. Imenovanja

Iako je u upitniku postavljeno pitanje o tome ko imenuje veštaka, ovim se pitanjem detaljnije bavimo u nastavku u okviru akuzatornog načela. Jasno je da postoji kombinacija praksi, i da u većini istražnih sistema upravo sudija imenuje veštaka, pri čemu ponekad dozvoljava stranama da sugerišu ili da se saglase sa ili da pobijaju izbor određenog veštaka. U ovom odeljku ćemo stoga nastaviti sa razmatranjem mogućnosti da strane imaju jednog zajedničkog veštaka, bilo da sudovi imaju spiskove koji su im raspoloživi,

a. **Jedan zajednički veštak**

Većina ispitanika je navela da je moguće imenovati jednog zajedničkog veštaka, dok je nekolicina ispitanika kvalifikovala ovu mogućnost.⁷⁶

Premda je moguće imati jednog zajedničkog veštaka u Engleskoj, to je bilo kvalifikovano na sledeći način: „Sud obično ne, međutim, ukoliko više od jednog optuženog želi da uvede dokaze sudskog veštaka o određenom pitanju u suđenje, sud može naložiti da dokaze o tom pitanju predstavi samo jedan sudski veštak“. Ispitanik iz Irske je odgovorio da bi oni mogli imenovati jednog zajedničkog veštaka „nakon saslušanja strana“. U Francuskoj je ispitanik odgovorio da, mada je prema francuskom konceptu: veštak zajednički za sve strane. U Švajcarskoj se za slučaj, a ne za strane u postupku, imenuje jedan veštak.

Osim toga što je to efikasnije, ujedno je i mnogo pogodnije kada se može imenovati jedan veštak koga poštuju obe strane. To bi vodilo do manje pobijanja kompetencije veštaka i pitanja nezavisnosti i nepristrasnosti i time bi se smanjilo vreme koje je potrebno za predstavljanje izveštaja veštaka.

b. **Spiskovi**

Postavljeno je pitanje da li postoje spiskovi veštaka sa kojih se veštaci mogu birati, i da li je za sudije obavezno da koriste te spiskove. Uopšteno govoreći, praksa se razlikuje. U nekim mestima postoje spiskovi i oni se obavezno moraju koristiti;⁷⁷ dok na nekim mestima postoje spiskovi, ali ne i obaveza da se oni koriste,⁷⁸ a na nekim mestima spiskova nema.⁷⁹

Norveška na neki način predstavlja anomaliju, pošto je ispitanik odgovorio da ne postoje spiskovi, ali „prema

⁶⁹ Ibid. str. 40-41

⁷⁰ Ibid. str. 44

⁷¹ Sara Lind Eggertsdóttir v. Iceland, br. 31930/04, § 47, 5. jul 2007. godine

⁷² Low v. la Suisse, 21440/93, 28. jun 1995. godine (dostupno samo na francuskom)

⁷³ Elsholz v. Germany [GC], br. 25735/94, § 66, 13. jul 2000. godine; videti i Sommerfeld v. Germany 31871/96, stavovi 71-75, 8. jul 2003. godine

⁷⁴ Elsholz v. Germany [GC], br. 25735/94, § 66, 13. jul 2000. godine; videti i Sommerfeld v. Germany 31871/96, stavovi 71-75, 8. jul 2003. godine

⁷⁵ Lashin V. Russia br. 33117/02 § 83-84, 87-88 22. januar 2013. godine

⁷⁶ Norveška, Švedska, Finska, Irska; Austrija, Nemačka, Holandija, Monako, Švajcarska, Italija, Češka Republika, Turska, Azerbejdžan, Bosna i Hercegovina; Nijedan zajednički veštak u litvanskom upravnom sudu, Mađarska i Hrvatska. Slovenija ima različite prakse za različite vrste sudova.

⁷⁷ Litvanija, Estonija, Češka Republika, Mađarska, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Slovenija

⁷⁸ Danska, Austrija, Nemačka, Holandija (Nacionalni indeks za sudske veštace (NRGD)), Francuska, Italija i Turska.

⁷⁹ Finska, Engleska, Irska, Monako i Azerbejdžan.

pravnim propisima da, ali su ti spiskovi u praksi napušteni“. U Švedskoj ne postoje spiskovi za apelacioni sud u građanskim i krivičnim slučajevima, ali postoje spiskovi za upravni sud, i ovi sudovi moraju obavezno da koriste spisak za neke veštake.

Premda u Nemačkoj postoje spiskovi, ispitanik iz krivičnog suda je pojasnio da su to „spiskovi određenih profesionalnih udruženja, koji nisu samo za sudove“. Francuzi, kao i Nemci, imaju spiskove sudskih veštaka. Iako sudije nemaju obavezu da ih koriste, oni to čine, „... zbog toga što je tako lakše i zbog osećaja kontrole kvaliteta“.⁸⁰ U Švajcarskoj se, sa jedne strane čini da je praksa da „nema zvaničnog spiska, već je to datoteka u koju se prikupljaju informacije i prijave veštaka za dalju upotrebu“, ali ne postoji obaveza da se ovaj spisak koristi. U Monaku prema Zakoniku građanskog postupka treba da postoji spisak, ali on nije uspostavljen. Umesto spiska, tamo se koriste spiskovi francuskog Apelacionog suda ili Kasacionog suda.⁸¹ U Italiji Kodeks građanskog postupka „... predviđa da [veštak] mora biti odabran sa „*Albo dei Periti*“, što je registar koji deli pojedince koji su kvalifikovani za pružanje tehničke pomoći u različitim kategorijama, u zavisnosti od oblasti njihovog stručnog znanja“.⁸²

Tamo gde spiskovi postoje, oni bi se mogli koristiti za kontrolu kvaliteta veštaka. U nekoliko zemalja se stiče utisak da su ti spiskovi resurs za sudove i praktičare u kome mogu pronaći etablirane veštake iz različitih oblasti. Ovi podaci pokazuju različite prakse u smislu sudskog imenovanja veštaka. Ne postoje kruta i jednostavna pravila koja se koriste u svim tim različitim zemljama. Čini se da postoji određeni konsenzus da strane takođe treba da se saglase, makar implicitno, na nekim mestima oko izbora suda pre donošenja konačne odluke.

B. Sankcije

Osim pitanja koja su se odnosila na izbor, pitanja vezana za sankcije za nepostupanje, greške i krivičnu odgovornost su takođe važna za kontrolu kvaliteta.

a. Sankcije za neizvršenje obaveza

U pregledanoj literaturi je bilo veoma malo uporednog rada u pogledu sankcija za neizvršenje obaveza veštaka. Loš učinak bi mogao da ima za rezultat log ugled u obe vrste pravnih sistema, i da učini da zbog toga ubuduće bude manje verovatno da oni budu odabrani.⁸³ Ovde je bilo moguće koristiti upitnik da se popuni nedostajući deo u literaturi. Prvo je postavljeno pitanje da li postoje sankcije za neizvršenje.⁸⁴

Većina ispitanika je navela da im je neki oblik finansijske kazne⁸⁵ na raspolaganju.⁸⁶ Zabrana predavljanja dokaza je važan proceduralni alat, mada nisu svi ispitanici to naveli kao mogućnost.⁸⁷ Sudovi koji ne zabranjuju predavljanje dokaza mogu imati besplatnu evaluaciju izveštaja veštaka, pa im možda i nije potrebno da koriste ovaj proceduralni alat.

Većina ispitanika je takođe navela da postoji neki oblik pravne odgovornosti,⁸⁸ premda to nisu naveli svi ispitanici.⁸⁹ Iako u mnogim zemljama iz kojih su ispitanici postoji pravna odgovornost, razumljivo je ako se ona retko koristi, pošto bi to moglo imati odvrćajući efekat po malobrojne sudske veštake koji su na raspolaganju sudovima. Sa jedne strane, u Norveškoj, „Ne postoje posebna pravila za krivične sankcije ili

⁸⁰ Sonenshein, David and Fitzpatrick, Charles, 'The Problem of Partisan Experts and the Potential for Reform through Concurrent Evidence', *The Review of Litigation* 2013, 32, 1-64. str. 41

⁸¹ Ovaj spisak je dostupan na sledećem linku:

http://www.courdecassation.fr/informations_services/6/experts_judiciaires_8700.html#experts pristupljeno 29. avgusta 2014. godine.

⁸² Sonenshein, David and Fitzpatrick, Charles, 'The Problem of Partisan Experts and the Potential for Reform through Concurrent Evidence', *The Review of Litigation* 2013, 32, 1-64. str. 44

⁸³ Ward, Tony, 'Expert Evidence, Ethics and the Law', in *The Wiley-Blackwell Handbook of Legal and Ethical Aspects of Sex Offender Treatment and Management*, (eds), John Wiley & Sons, Ltd, 2013, str. 89

⁸⁴ Mogućnosti su bile sledeće: onemogućavanje predavljanja dokaza na sudu; ii. Novčana kazna za stranu koja kasni sa ispunjavanjem obaveza; iii. Brisanje veštaka sa zvaničnog spiska veštaka; iv. Umanjenje naknada za veštaka; v. Krivične sankcije; vi. Građanska odgovornost; vii. Novčana kazna za veštaka.

⁸⁵ Novčana kazna za stranu koja kasni sa izvršenjem obaveza, umanjeње naknada za veštaka, i/ili novčana kazna za veštaka.

⁸⁶ Među onima koji su izuzetak su Engleska, Irska, Azerbejdžan, Nemačka, Austrija.

⁸⁷ Oni koji nisu odabrali ovaj odgovor su, između ostalih, ispitanici iz Finske, Estonije, Litvanije, Nemačke, Austrije, Češke Republike, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije.

⁸⁸ Bilo krivična ili građanska.

⁸⁹ Izuzeci su Engleska, Irska, Švedska, Nemačka, Austrija, Monako, Bosna i Hercegovina, Hrvatska.

odgovornost sudskih veštaka, ali se ta pravila mogu izvući iz opštih pravnih propisa“. Sa druge strane, u Azerbejdžanu,

„Ako veštak namerno da lažno mišljenje u sudskom postupku ili tokom preliminarne istrage, on krivično odgovara (snosi krivičnu odgovornost); on bi mogao biti kažnjen na nekoliko načina, novčanom kaznom, obavezom da obavlja javne radove i disciplinskim radovima ili na kaznu zatvora u određenom trajanju. U slučajevima sudskih postupaka po upravnim prekršajima kada veštak namerno da lažno mišljenje ili kada namerno ne želi da se pojavi tokom sudskog postupka po pozivu ili ako odbije da da mišljenje, on odgovara (snosi odgovornost) za upravne prekršaje ili bude opomenut ili novčano kažnjen“.

Poslednji alat u ovom kompletu alata je mogućnost da se sudski veštak izbriše sa zvaničnog spiska. Ako se ima na umu da nisu svi ispitanici imali raspoložive spiskove, ili da i tamo gde spiskovi postoje, oni ne moraju uvek obavezno da se koriste, nemaju svi ispitanici u ovom ispitivanju ovu mogućnost.⁹⁰ Među onima koji imaju ovu mogućnost, samo Češka Republika to tretira kao pravnu odgovornost, i biće u stanju samo da izbriše veštaka sa spiska nakon administrativne procedure. Ako uzmemo u obzir moguće posledice po veštaka u smislu ugleda i karijere, važno je da postoji određeni oblik zaštite kroz administrativnu proceduru.

U okviru ovog alata sankcija treba pronaći ravnotežu kako bi se pomoglo u održavanju visoko kvalitetnog, nezavisnog i nepristrasnog izveštavanja veštaka sudovima. Ostaje da se odgovori na pitanje da li su finansijske sankcije dovoljne kada rad sudskih veštaka nosi sa sobom toliko mnogo posledica po strane u postupku.

b. Sankcije za greške

Nakon toga pitanje je bilo da li bi veštak bio odgovoran za eventualne greške ili pogreške počinjene tokom pružanja njegovih usluga i ako je to slučaj, da li bi bio odgovoran kroz krivične, građanskopravne ili druge oblike odgovornosti, i ko bi bio odgovoran za potvrđivanje postojanja takve odgovornosti. Većina ispitanika je odgovorila da postoji određeni oblik pravne odgovornosti za greške, uz nekoliko izuzetaka.⁹¹ Među tim izuzecima, ispitanik iz Irske je pružio sledeće objašnjenje:

„Ne, osim u slučaju nepoštovanja. Smatra se da je veštak isti kao i bilo koji drugi svedok i može biti kritikovan za greške ili pogreške. Vrhovni sud smatra (E.O’K. v. D.K., i u Ors [2001] 3IR 568) da sudski veštak, isto kao i bilo koji drugi svedok, uživa imunitet od sudskog postupka u pogledu dokaza koji je taj svedok predstavio, osim kada sudski veštak postupa zlonamerno ili time odstupa od dužnosti koje on ili ona vrše kao veštaci tako da zloupotrebljava svoj položaj... što treba da verifikuje sudija“.

Ovo je značajna poenta koju treba navesti na početku. Premda je važno obezbediti nezavisnost i objektivnost, to mora biti u ravnoteži sa praktičnim aspektima izvršenja pravde. Ova ravnoteža je uočljiva iz mnogih odgovora, kada krivična odgovornost može nastati samo kada je izvršeno krivično delo, odnosno za podnošenje lažnih izveštaja sa zlom namerom.⁹² Premda krivična odgovornost ne postoji u svim zemljama, građanskopravna odgovornost je uobičajena i može nastati kroz namerno nanošenje štete ili na osnovu ugovornog prava. Mogućnost nastanka odgovornosti prema disciplinskom pravu je bila uključena u odgovore ispitanika iz nekih zemalja i ova odgovornost je obično prepuštena stručnom telu čiji je veštak član.⁹³

Ako se ima u vidu mogućnost nastanka građanskopravne odgovornosti, postavljeno je i pitanje da li je veštacima potrebno posebno osiguranje od te odgovornosti. Većina ispitanika je odgovorila negativno.⁹⁴ Ispitanici iz nekih mesta su ipak naveli da veštaci pribavljaju osiguranje od svoje odgovornosti i bez zakonske obaveze u tom smislu, kao što je to slučaju u Holandiji i Monaku.⁹⁵ Ispitanik iz Nemačke je naveo da stručna tela mogu nametnuti zahtev da veštaci budu osigurani.

c. Status i pravna odgovornost

Konačno, postavljeno je pitanje da li status veštaka ima uticaja na građanskopravnu i krivičnu odgovornost

⁹⁰ Oni koji to imaju na raspolaganju su između ostalih: Švedska, Litvanija, Holandija, Francuska, Monako, Švajcarska, Italija, Češka Republika, Turska i Slovenija. Iako u Engleskoj ne postoji nikakav zvaničan spisak, sudije se mogu žaliti stručnom telu na profesionalni propust.

⁹¹ Razlika je bilo i među različitim sudskim nadležnostima u okviru jedne zemlje. Među ispitanicima koji su odgovorili odrično su ispitanici iz finskog upravnog suda, Irske, litvanskog upravnog suda, Bosne i Hercegovine, Hrvatske.

⁹² Primeri za to se mogu naći u Norveškoj, običnoj sudskoj nadležnosti u Švedskoj, Estoniji, Litvaniji, Nemačkoj i Holandiji (mada retko).

⁹³ Engleska, Holandija i Turska.

⁹⁴ Samo švedski upravni sud, Engleska, Austrija, Mađarska i Hrvatska.

⁹⁵ Ovaj ispitanik je naveo da je svaki veštak na spisku Apelacionog suda Francuske obuhvaćen. Osim toga, ispitanici iz Švedskog upravnog suda, Engleske, Austrije, Mađarske i Hrvatske su takođe naveli da se koristi osiguranje.

veštaka. Od dvadeset dve zastupljene zemlje, ispitanici iz deset zemalja su dali izričit negativan odgovor.⁹⁶ Jedan primer je Švedska, u kojoj status može dovesti do veće odgovornosti samo ako veštak radi za neki državni organ i ima specijalan status kao državni službenik. Ispitanik iz Francuske je objasnio da se greška ili krivica vezuju za zadatak, a ne za status veštaka. Za sudiju nema razlike između veštaka koji su upisani na spisak i onih koji nisu upisani na spisak u smislu statusa veštaka.

Čini se da u vezi sa pitanjem sankcija ne postoji nikakav poseban obrazac u odnosu na način nastanka odgovornosti u različitim zemljama, i to može biti ili krivična i/ili građanskopravna odgovornost, a ponegde i obe ove vrste odgovornosti. Ono što se povremeno može videti je razlika u odgovornosti koja se veštacima daje među različitim sudskim nadležnostima u nekim zemljama.

U interesu toga da se svedoci i stručni svedoci ne odvrćaju od izlaska pred sud, tamo gde postoji krivična odgovornost ona treba da bude ograničena, i objašnjeno je da u nekim slučajevima da bi to bilo samo u najtežim slučajevima, kada su namerno date lažne informacije.

Može biti da status veštaka treba podići do statusa svedoka, slično kao u Irskoj: da bi se veštaci zaštitili kao svedoci, osim kada se mogu dokazati zloupotreba, korupcija ili druga krivična dela. Time bi se zaštitio rad veštaka, i pretpostavila nezavisnost i nepristrasnost. Sankcije za neizvršenje su jedna stvar (i uglavnom ugovorna), ali sankcionisanje grešaka je nešto drugo i to treba da bude korišćeno u retkim slučajevima.

C. Inicijalna i kontinuirana obuka

Pošto su oblasti za veštačenje koje sudovi traže tako obimne, čini se da su države postavile minimalne standarde za inicijalnu i/ili kontinuiranu obuku, ili kroz akreditaciju,⁹⁷ i kao osnovni zahtev kroz članstvo u nekoj profesionalnoj organizaciji, kao što je Udruženje doktora medicine.⁹⁸ U tom smislu, u upitniku je postavljeno pitanje o tome da li postoji sistem licenciranja i akreditacije, i da li postoji neki način da se garantuje kvalitet veštaka.⁹⁹

Ispitanici iz devet od dvadeset dve zemlje koje su dostavile odgovore izjavilo je da ne postoji nikakav sistem za licenciranje niti za akreditaciju kao takav,¹⁰⁰ premda licenciranje i akreditacija mogu postojati u okviru različitih oblasti veštačenja, koje nameću profesionalna tela (npr. medicinska).¹⁰¹ To znači da većina ima neki oblik licenciranja i akreditacije. U Nemačkoj to znači „veštaci određenih profesija su javno imenovani i atestirani od strane zvaničnih tela u skladu sa javnim pravom. Sudije treba da dodele javno imenovanog i atestiranog veštaka, ukoliko takav veštak postoji, ali im je dozvoljeno da odaberu nekog drugog veštaka ako za to ima dobar razlog“. U Holandiji takođe postoji formalno telo za akreditovanje sudskih veštaka.¹⁰²

Izgleda da je garantovanje kvaliteta kroz kontinuiranu obuku takođe nešto što je eksterno u odnosu na sudove, pri čemu se gotovo sve zemlje oslanjaju na profesionalne standarde i pravne propise kojima se uređuju stručne oblasti. U pogledu garancija kvaliteta, mnogo toga zavisi od oblasti veštačenja.¹⁰³

U Engleskoj i Velsu ne postoji sistem licenciranja niti akreditacije za one koji žele da postanu sudski veštaci, ali „u izveštaju veštaka se moraju navesti detaljne informacije o njegovim ili njenim kvalifikacijama,

⁹⁶ Ispitanici iz sledećih zemalja su dali jasan potvrđan odgovor: Estonija, Litvanija, Nemačka (prema građanskom pravu), Češka Republika, Mađarska, Turska.

⁹⁷ Champod, Christophe and Vuille, Joëlle, 'Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms', *International Commentary on Evidence* 2011, 9, 1, str. 22, str. 43, str. 49, str. 54; videti i Lucena-Molina, Jose-Juan, Pardo-Iranzo, Virginia and Gonzalez-Rodriguez, Joaquin, 'Weakening Forensic Science in Spain: From Expert Evidence to Documentary Evidence', *Journal of Forensic Sciences* 2012, 57, 4, 952-963. Videti još i kod Vuille, Joëlle, 'Admissibility and appraisal of scientific evidence in continental European criminal justice systems: past, present and future', *Australian Journal of Forensic Sciences* 2013, 1-9, str. 4

⁹⁸ Sonenshein, David and Fitzpatrick, Charles, 'The Problem of Partisan Experts and the Potential for Reform through Concurrent Evidence', *The Review of Litigation* 2013, 32, 1-64, str. 17

⁹⁹ Ponuđen je sledeći izbor: i. Akreditacija; ii. Licenciranje; iii. Standardi profesionalne organizacije; iv. Regulator veštaka; v. Drugo: molimo, navedite ukoliko (o problemima i rešenjima u vezi sa kvalitetom se raspravlja u jednom od narednih poglavlja ovog izveštaja).

¹⁰⁰ Danska, Finska, Norveška, Engleska, Irska, Monako, Švajcarska, Azerbejdžan i Bosna i Hercegovina.

¹⁰¹ Kao što je Švedska.

¹⁰² NRGD: Holandski registar sudskih veštaka za forenzičke institute. Ostali ispitanici nisu detaljnije opisivali sistem za licenciranje, odnosno akreditaciju.

¹⁰³ Ispitanik iz Norveške je dao primer veštaka iz psihijatrije koje kontroliše Sudska medicinska komisija, koja nadzire izveštaje i veštake.

relevantnom iskustvu i akreditaciji“. Tako sudovi mogu proveriti akreditaciju, licencu, standarde stručne organizacije i stručne regulatore. Slično je i u Irskoj, gde takođe ne postoji sistem za akreditaciju niti za licenciranje onih koji žele da postanu sudski veštaci. Kvalitet se međutim garantuje kroz „open By open procenu njihovog svedočenja na sudu i, ako je potrebno, kritikom njihovih komentara u zaključcima presude u pisanom obliku“.

Slično tome, ni u Švajcarskoj ne postoji sistem za licenciranje i akreditaciju. Međutim, kako bi se garantovao kvalitet, oni se oslanjaju na obrazovanje, i na učinak veštaka u prethodnom periodu pred drugim sudovima za prethodne slučajeve. Jasno je stoga da je u Švajcarskoj, u najmanju ruku veštak odgovoran za to da poseduje neophodne kvalifikacije i dokaz o kontinuiranoj obuci da bi postao i nastavio da bude sudski veštak. Ni u Azerbejdžanu ne postoji sistem za licenciranje i akreditaciju, ali se oni, da bi garantovali visok nivo kvaliteta veštaka, oslanjaju na standarde profesionalnih organizacija i regulatora za veštaka, uz redovnu atestaciju od strane Ministarstva pravde.

U nekim zemljama su uspostavljene dodatne mere za one koji žele da postanu veštaci na sudu. Ispitanik iz Estonije je dodao da u toj zemlji na primer:

„U skladu sa članom 6. Zakona o forenzičkom ispitivanju, zahtevi za sertifikovane veštace su sledeći:

- 1) moraju da poseduju aktivnu pravnu sposobnost;
- 2) moraju tačno da govore estonski u meri u kojoj je to utvrđeno zakonom ili na osnovu relevantnog zakona;
- 3) moraju da imaju stečeno visoko obrazovanje koje se zahteva u datoj oblasti veštačenja na instituciji visokog obrazovanja Republike Estonije ili ako lice poseduje obrazovanje koje odgovara navedenom nivou;
- 4) moraju da poseduju radno iskustvo u svojoj oblasti veštačenja u nekoj forenzičkoj ili istraživačkoj ustanovi ili na nekom drugom radnom mestu najmanje dve godine neposredno pre početka rada kao stručnjaka za forenziku“.

U Nemačkoj „veštaci određenih profesija su javno imenovani i atestirani od strane zvaničnih organa u skladu sa javnim pravom“. U Holandiji, osim NRGD za forenzičke nauke postoji i Indeks sudskih veštaka i Kodeks ponašanja za sudske veštace. Osim toga, „licenca se mora obnavljati na svake četiri godine“, što može podrazumevati dodatne ispite i obuku kako bi se ispunili važeći standardi.

Prema većini odgovora, sam veštak je odgovoran za to da obezbedi da inicijalna i kontinuirana obuka zadovoljavaju neophodne standarde za imenovanje za sudske veštace, dok je odgovornost profesionalne organizacije u kojoj je veštak član da obezbedi da njeno članstvo budu uređeno.

Još jedna važna karakteristika akreditacije ili licenciranja je da se njima jasno preciziraju očekivanja i za sudove, i za sudske veštace. U budućem periodu, sudska praksa i pravni propisi mogu pružiti važan izvor informacija za akreditaciju i licenciranje stručnih veštaka na sudu, tako da veštaci znaju šta se od njih očekuje. To, međutim, mora funkcionisati u oba smera, i sudovi treba da budu obrazovani u pogledu ograničenja svedočenja veštaka, kao što je o tome već raspravljano u prethodnom delu.

D. Naknada za rad

Naknada za rad, kao i imenovanje, ima uticaja na percepciju o nezavisnosti i nepristrasnosti veštaka. U zemljama sa običajnim pravom, u kojima strane u postupku angažuju svoje veštace, one ih same i plaćaju, i troškovi im mogu biti vraćeni ukoliko dobiju parnicu. U Francuskoj, najmanje, to plaća sud, a veštaci ne smeju prihvatiti nikakvu uplatu niti poklone ni od jedne strane.¹⁰⁴ U tu svrhu, postavljena su dva pitanja pilot sudovima: ko određuje visinu naknada,¹⁰⁵ i ko plaća naknade?¹⁰⁶ Tip slučaja utiče na odgovor na prvo pitanje. U slučajevima u kojima je ispitanik naveo da dolazi iz suda sa nadležnošću u građanskopravnim stvarima, sud obično utvrđuje visinu naknada. U nekim slučajevima zakonodavac može utvrditi okvir za naknade i u krivičnim, i u građanskopravnim stvarima, koji treba da bude potvrđen od strane suda.¹⁰⁷ Ponekad je i na Ministarstvu pravde da utvrđuje visinu naknada, mada je to nešto ređi slučaj.¹⁰⁸

U pogledu toga ko plaća naknade, to ponovo zavisi od nadležnosti suda. Ako se radi o građanskom sudu,

¹⁰⁴ Sonenshein, David and Fitzpatrick, Charles, 'The Problem of Partisan Experts and the Potential for Reform through Concurrent Evidence', *The Review of Litigation* 2013, 32, 1-64. str. 44

¹⁰⁵ Zakonodavac, Ministarstvo pravde i/ili sudovi.

¹⁰⁶ Strane u postupku, sudovi, Ministarstvo pravde.

¹⁰⁷ Primeri za ovo uključuju Sloveniju (privredni slučajevi), Hrvatsku, Azerbejdžan, Mađarsku, Italiju, Holandiju (za krivične slučajeve), Nemačku, Austriju, Estoniju i Englesku.

¹⁰⁸ Finska, Švedska, Litvanija, Češka Republika, Bosna i Hercegovina i Slovenija

obično je slučaj da strane u postupku plaćaju naknade za rad veštaka.¹⁰⁹ Kod krivičnih slučajeva, naknade obično plaća država preko sudova.¹¹⁰ U nekim zemljama međutim, kada tuženi izgubi na suđenju u krivičnom slučaju, on ili ona može prinudno platiti troškove sudskog veštaka. To se može videti u Estoniji, Nemačkoj, ponekad u Holandiji, Italiji i Mađarskoj. Iako to nije navedeno u odgovoru na upitnik, to se takođe dešava i u Engleskoj kada je u interesu pravde da se to uradi.¹¹¹ To je zabrinjavajući trend, zbog toga što se postavljaju pitanja jednakosti strana i poštenog suđenja, naročito ako su tuženi ograničeni na to da se oslanjaju na veštake koje imenuje sud i kojima zadatke daje država ili, što je još gore, samo na tužioce ili policijske veštake, i ako ne postoji mogućnost, ili ako je mogućnost da strane u postupku utiču na opis poslova i zadataka veštaka ograničena.

Imajući u vidu mere štednje koje se primenjuju u celoj Evropi, kao i uticaj tih mera po budžete sudova, postavljeno je i pitanje da li se zahtevi za angažovanjem veštaka odbijaju na osnovu nedostatka resursa. Većina ispitanika je odgovorila da se to ne dešava nikada ili da se to retko događa. U građansko-pravnim stvarima veštake uglavnom angažuju i plaćaju same strane u postupku. U krivičnim slučajevima, angažovanje veštaka je u interesu pravde, pa stoga angažovanje veštaka neće biti uskraćeno.¹¹²

Čini se da veštaci ne predstavljaju resurs koji preterano opterećuje sudove (u slučajevima u kojima sudovi plaćanju za njihovo angažovanje), i čini se da njihovo angažovanje nije žrtvovano u svetlu nedavno uvedenih mera štednje. Razlog za to bi takođe mogao biti vezan za strožije smernice o tome šta veštaci mogu naplaćivati i šta je telo koje određuje visine naknada spremno da plati.

Pošto smo detaljnije opisali generalnu organizaciju vezanu za ulogu veštaka, u narednim odeljcima ćemo se baviti opisom proceduralnih aspekata i aspekata poštenog suđenja u vezi sa ulogom veštaka.

IV. Akuzatorno načelo

Značaj akuzatornog načela za sudske veštake se sastoji u tome što oni treba da očekuju ili da će njihovi nalazi biti pobijani tokom unakrsnog ispitivanja u zemljama sa običajnim pravom, ili da će sudije i strane u postupku postavljati pitanja na koje veštak treba da pronađe odgovore od početka istrage. Akuzatorno načelo je odraženo u zaštiti načela jednakosti strana u postupku koje važi među strana.¹¹³ To

„... zahteva jednakost među stranama u proceduralnom smislu, što znači da svaka strana mora u razumnim okvirima imati priliku da predstavi svoju slučaj u uslovima u kojima se ona ne stavlja u očigledno nepovoljan položaj prema drugim stranama u postupku. Jednakost strana u postupku po sebi nije pravo, već načelo čiji je cilj da se obezbedi da se prava strana u postupku realizuju na ravnopravan način. Strane osim toga moraju imati pravi na jednak pristup relevantnim informacijama i jednake prilike da kažu šta imaju i da predstave svoje argumente i opservacije, a njihovim veštacima koji poseduju stručna znanja mora biti dat ekvivalentan status“.¹¹⁴

Premda to nije apsolutni koncept, u Evropi se pobijanja ECtHR-u mogu podnositi po pojedinačnim slučajevima (kao i u slučaju svih ostalih pitanja koja se odnose na pravo na pošteno suđenje).¹¹⁵ ECtHR je dalje razmatrao pravo strana na „dobijanje angažovanja protiv-veštaka“¹¹⁶ naročito u slučajevima u kojima mogu postojati „sumnje koje nastaju usled pojavljivanja pred sudom“.¹¹⁷ Pretpostavka koja ovde važi je slučaj u kome sud daje isuviše značaja veštaku koga angažuje sud.¹¹⁸

¹⁰⁹ Ovo se može videti u Danskoj, Finskoj, Norveškoj, Švedskoj, Litvaniji, Austriji, Nemačkoj, Holandiji, Francuskoj, Monaku, Švajcarskoj, Italiji, Češkoj Republici, Turskoj, Azerbejdžanu, Bosni, Hrvatskoj i Sloveniji. U Engleskoj to zavisi od toga ko daje instrukcije veštacima.

¹¹⁰ Ovo se može videti u Danskoj, Norveškoj, Švedskoj, Litvaniji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji.

¹¹¹ Odeljak 18 Zakona o krivičnom gonjenju za krivična dela iz 1985 godine: Zahtev da troškovi budu pokriveni od strane tužene strane.

¹¹² Neki ispitanici osim toga nisu ni imali podatke o ovoj temi: ispitanici iz Danske, Švedske, Engleske, Litvanije, Holandije i Azerbejdžana.

¹¹³ Champod, Christophe and Vuille, Joëlle, 'Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms', *International Commentary on Evidence* 2011, 9, 1, str. 93-94.

¹¹⁴ Ibid. str. 23

¹¹⁵ Među citiranim slučajevima su i sledeći: Eggertsdottir v. Iceland 5. jul 2007. godine, str. 25; Stoimenov v. Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija 5 april 2007. godine, str. 25; Bönisch v. Austria 6. maj 1985. godine, 28. avgust 1991. godine, str. 26; Brandstetter v. Austria br. 13468/87, 28. avgust 1991. godine, str. 26; i G.B. v. France br. 44069/98, 2. oktobar 2001. godine, str. 26

¹¹⁶ Bönisch v. Austria, br. 8658/79 stav 34.

¹¹⁷ Eggertsdottir v. Iceland 5. jul 2007. godine, stav 48.

¹¹⁸ Eggertsdottir v. Iceland 5 July 2007 52-54 See also Placi' v. Italy, br. 48754/11, 21/04/2014 § 78

Ova načela dalje podrazumevaju da „...pravo tuženog da bude prisutan u različitim fazama postupka i, drugo, pravo odbrane na priliku da se uputi u i da razmotri argumente suprotne strane i, naročito, da komentariše predstavljene dokaze“. ¹¹⁹

Kada se bave ispitivanjem „položaja sudskog veštaka u postupku i uticajem tog položaja po jednakost strana u postupku“ ¹²⁰ Champod et al pojašnjavaju da se u akuzatornom sistemu svedočenja sudskih veštaka obe strane moraju podjednako razmotriti. ¹²¹ Međutim, kod inkvizitornog sistema, iako se veštak smatra nepristrasnim, ¹²² ECtHR je upozorio sudove da, u slučajevima u kojima se može predvideti da će odbrana želeći da pobije veštake, da to razmatranje treba izvršiti mnogo ranije tokom postupka. ECtHR osim toga

„... poziva na najveću moguću razmenu informacija između veštaka i strana u postupku, od trenutka imenovanja veštaka, pošto efekat iznenađenja može biti imati samo štetno dejstvo po uravnoteženu i pažljivo razmotrenu ocenu naučnih dokaza. Upravo izveštaji veštaka ili njihove izjave treba da budu uravnoteženi i da odražavaju odnosne pozicije strana u postupku“. ¹²³

ECtHR je ipak ukazao na to da načelo akuzatornog postupka ne bi moglo biti uzrok nastanka opšteg prava da se bude prisutan tokom aktivnosti veštaka, pošto ovo načelo treba primenjivati na postupak pred „tribunalom“ u najširem smislu. ¹²⁴

A. Redovno podnošenje izveštaja stranama u postupku

U svetlu ovog načela koje je razvio ECtHR, kao sledeće je postavljeno pitanje o tome da li postoji redovno izveštavanje stranama u postupku o napretku u radu, kako bi se uzele u obzir kritike, kao i zabrinutosti u pogledu preliminarne nalaza, kako bi se bolje ustanovilo konačno mišljenje. Većina ispitanika je na ovo pitanje odgovorila negativno, uz nekoliko objašnjenja za određena odstupanja u praksi i odstupanje od načela ECtHR. Samo nekoliko ispitanika je odgovorilo potvrdno, ali oni nisu pružili nikakva dodatna objašnjenja. ¹²⁵

Ispitanik iz Finske kao predstavnik parničnog i krivičnog suda je naveo da je to moguće, ali da nije neophodno. Ispitanik iz Austrije je objasnio: „Obično ne, ali sudija može naložiti veštaku da obaveštava strane u postupku o svojim činjeničnim nalazima kao prvi deo veštačenja. Sudije samo u slučajevima veoma velikih veštačenja nalažu veštacima da podnose izveštaje tokom rada.“ U Holandiji „to nije zabranjeno“, i „to zavisi od veštaka“. U Monaku se to rešava tako što se stranama u postupku omogućuje da pomognu da se utvrdi opis zadataka i poslova koje veštak treba da izvrši. ¹²⁶

Uprkos sudskoj praksi ECtHR o ovom pitanju, čini se da ne postoji previše zanimanja za niti napora da se zaštiti akuzatorno načelo u pogledu prava strana na pristup informacijama i procedurama veštaka u početnim fazama istrage veštaka.

B. Pravo na unakrsno ispitivanje

Postavljeno je pitanje da li postoji pravo na unakrsno ispitivanje. Čini se da je u ovom pogledu zaštita nešto jača nego u slučaju prava na redovno podnošenje izveštaja stranama u postupku, pri čemu je većina ispitanika odgovorila da postoji pravo na unakrsno ispitivanje. ¹²⁷ Ispitanik iz švedskog Apelacionog suda je odgovorio da:

„Sud i strane u postupku mogu veštaku postavljati pitanja. Sud će odbaciti pitanja koja su očigledno irelevantna za pitanje koje se razmatra, zbunjujuća ili na neki drugi način neprimerena. Što se tiče mišljenja u pisanom obliku: veštak koji je podneo mišljenje u pisanom obliku se osim toga ispituje usmeno ako strana to zahteva i ispitivanje veštaka nije očigledno vez značaja ili ako sud iz nekog drugog razloga smatra da je to neophodno“.

Ispitanik iz Holandije iz krivičnog suda je dao pozitivan odgovor, „ali ne na način kako se to radi u običajnom

¹¹⁹ Champod, Christophe and Vuille, Joëlle, 'Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms', *International Commentary on Evidence* 2011, 9, 1, str. 24

¹²⁰ Ibid. str. 24

¹²¹ Ibid. str. 24

¹²² And the literature says that this should also not be taken at face value

¹²³ Champod, Christophe and Vuille, Joëlle, 'Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms', *International Commentary on Evidence* 2011, 9, 1, str. 27

¹²⁴ Ibid, str. 28

¹²⁵ Engleska, Francuska, Italija, Bosna i Hercegovina i Slovenija.

¹²⁶ Član 353. Zakonika o građanskom postupku (videti odgovor ispitanika iz Monaka za više detalja).

¹²⁷ Ispitanici iz Turske, Austrije i Italije su odgovorili negativno.

pravu. Sudija ima značajnu ulogu u ispitivanju (izveštaja) veštaka od strane tužioca ili odbrane“. Premda je drugi ispitanik iz Holandije odgovorio „Ne, ali sudija može odobriti zahtev da se veštak sasluša kao stručni svedok“.

U Francuskoj ne postoji pravo na unakrsno ispitivanje, pošto veštak nije svedok. Sa druge strane, moguće je kontraveštačenje kako bi se naglasili mogući problemi u vezi sa prvim izveštajem veštaka, ali sudija može odbiti zahtev postavljen tom smislu.¹²⁸ U Švajcarskoj je to moguće prema planu 187. Zakonika o građanskopravnom postupku.

Postoje razlike između pilot sudova u zaštiti koju oni pružaju za ovaj aspekt akuzatornog načela. Veći broj ispitanika je dalo pozitivan odgovor na pitanje o unakrsnom ispitivanju (ili kontraveštačenju) nego na pitanje o redovnom izveštavanju strana u postupku. Moguće je da je ova razlika u vezi sa efikasnošću, pošto se unakrsno ispitivanje može odigrati tokom suđenja u tom kraćem vremenskom periodu, dok zahtev za redovnim podnošenjem izveštaja može stvoriti kašnjenja. Kada se meri u odnosu na druge preduzete korake, ovo može ili ne mora previše da utiče na prava strana u postupku. U konačnom ishodu, ECtHR bi trebalo o tome da donosi odluke u pojedinačnim slučajevima.

C. Da li strane imaju pravo da postavljaju opise poslova i zadataka za veštaka koga imenuje sud?

Premda generalno postoji mešovita praksa u pojedinačnim zemljama i u okviru iste zemlje, samo je mali broj ispitanika pružio neko određeno objašnjenje o tome kako ona funkcioniše, da li postoji zakonsko pravo na to, ili neformalna mogućnost da strane u postupku postavljaju opise poslova i zadataka. Tamo gde postoji takva neformalna mogućnost, sudija je otvoren za to da strane u postupku predlažu opis poslova i zadataka za veštaka, i sudija ima diskreciono pravo da to uradi.¹²⁹ Postoji samo veoma mali broj mesta u kojima to uopšte nije moguće.¹³⁰

U cilju zaštite akuzatornog načela, kao i zbog preciznosti i istinitosti, čak i kada to pravo nije utvrđeno zakonom, nekoliko ispitanika je pokazalo da, ako imaju diskreciono pravo da dopuste da se na početku sudskog postupka postavljaju pitanja, i da je utvrđeno da bi bilo korisno da se stranama u postupku dozvoli da pomažu u utvrđivanju opisa poslova i zadataka za veštaka. Bilo pravno ili neformalno u praksi, mnogi ispitanici poštuju ovaj posebni aspekt ovog načela akuzatornosti, kako ga štiti ECtHR.

D. Pravo strana u postupku da angažuju ili predlažu svoje veštake

Većina ispitanika je odgovorila pozitivno na pitanje u vezi sa pravom da se angažuju ili predlože sopstveni veštaci, bilo kao deo postupka, ili kao veštaci koje angažuje sud,¹³¹ međutim, njihovim izveštajima se, prema odgovorima, pridaje različita težina. U nekim mestima se tim izveštajima pridaje ista težina,¹³² neka mesta omogućavaju sudijama da slobodno evaluiraju sve izveštaje veštaka¹³³ dok se u nekim mestima pridaje manja težina i pred zakonom se ti izveštaji manje cene, pošto se pretpostavlja da će oni biti pristrasni u korist strane koja ih je angažovala.¹³⁴

Međutim, jedan ispitanik iz Azerbejdžana je odgovorio da se privatnim veštacima pridaje ista težina kao i onima koje je imenovao sud.¹³⁵ Slično tome, razlike postoje u Sloveniji, pa je jedan ispitanik odgovorio da „se na mišljenja privatno angažovanih veštaka gleda kao i na bilo koji drugi dokaz koji su strane u postupku dostavile (takozvani *pro parte* veštak naspram *pro veritae* veštaka)“, dok je drugi ispitanik odgovorio da se privatnom veštačenju pridaje ista težina kao veštačenju veštaka koga je imenovao sud.¹³⁶

Kao što je pokazano slučajem Bönisch, ti sudovi moraju štiti načelo jednakosti strana u postupku tako što

¹²⁸ Slična mogućnost u Švajcarskoj.

¹²⁹ Engleska, Litvanija, Monako, Holandija i Češka Republika.

¹³⁰ Francuska, Nemačka i Turska.

¹³¹ U Mađarskoj nije moguće angažovati privatnog veštaka.

¹³² U Finskoj se na primer čini da oni imaju drugačiji status od veštaka koje imenuje sud, i da se „smatraju svedocima, a ne stručnim svedocima“, ali da se njihovim izveštajima pridaje ista težina. U Engleskoj, Irskoj, Češkoj Republici, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Francuskoj stranama je dozvoljeno da angažuju svoje veštake, a veštacima koje angažuje sud se pridaje isti značaj kao i veštacima koje angažuju strane u postupku.

¹³³ U Norveškoj se oni prema proceduralnom kodeksu za parnice nazivaju „stručnim svedocima“, sudije imaju besplatnu evaluaciju svih izveštaja veštaka, bez obzira da li ih je imenovao sud ili strane u postupku. Ispitanik iz nemačkog krivičnog suda je naveo da oni imaju besplatnu evaluaciju svih izveštaja veštaka. Ispitanici iz Holandije su takođe naveli da strane imaju mogućnost da angažuju sopstvene veštake, i da i oni imaju besplatnu evaluaciju svih izveštaja veštaka.

¹³⁴ Austrija, Nemačka, Litvanija, Švajcarska, Italija.

¹³⁵ Ne postoji objašnjenje za tu lokalnu varijaciju.

¹³⁶ Ne postoji objašnjenje za tu lokalnu varijaciju.

veštacima strana u postupku pridaju istu težinu, naročito tamo gde je veštak koga je imenovao sud isti veštak koga koristi tužilaštvo ili policija, ili u slučajevima u kojima se „čini da je [veštak] verovatnije svedok protiv optuženog“.¹³⁷ Premda u upitniku o ovome nije postavljeno direktno pitanje, odgovori nagoveštavaju da je poverenje veće u veštaka koga imenuje sud nego u veštaka koga je imenovala strana u postupku. I pored toga, u nekim sudovima postoji besplatna evaluacija svih dokaza koje pružaju veštaci, dok neki pokazuju inherentno nepoverenje u veštake koje imenuju strane u postupku.

V. Načelo izvršenja u najkraćem mogućem roku

A. Proceduralna sredstva za kontrolu kašnjenja

Mali broj primera iz literature pokazuje da je bilo pritužbi na opšte kašnjenje pred sudovima, i da su generalno veštaci tome doprineli, ali se ne pominju rešenja za to, ni sa proceduralnog, niti sa strukturnog stanovišta. Blum-Kuper (Blom-Cooper) opisuje pravila građanskopravnog postupka nakon Vulfovih (Woolf) reformi kojima se podstiče poravnanje u ranim fazama postupka.¹³⁸ Ako se to ima u vidu, postoji nekoliko Praktičnih uputstava, koja uglavnom imaju za cilj to da strane u postupku efektivno komuniciraju između veštaka i sudova sa „... naglaskom na razmeni izveštaja veštaka u raznim fazama spora“.¹³⁹ To znači da sudovi moraju biti obavešteni o tome zbog čega veštak nije dostupan za određene datume...“.¹⁴⁰

Osim toga, kao rezultat praksi, Englezi su razvili „Protokol za davanje instrukcija veštacima“, u kojima se daje uputstvo advokatima da veštacima pruže jasne instrukcije i da im ostave dovoljno vremena za pripremu.¹⁴¹ To je omogućilo sudu da primora strane da svoje slučajeve pripreme tokom faze upravljanja slučajem pre suđenja, uz kontrolu sudija, koji tada mogu suziti pitanja u najvećoj mogućoj meri, čime se na suđenju ostavlja prostor za pitanja o kojima strane ne mogu da postignu dogovor.¹⁴²

Odgovornost suda da kontroliše dužinu postupka u kojima se koriste veštaci je potvrđena sudskom praksom ECtHR: sudija je odgovoran za pripremu slučaja i za brzo sprovođenje suđenja.¹⁴³ Na sudovima je da koriste mere koje su im na raspolaganju prema domaćem pravu da održavaju kontrolu nad postupkom. Stoga ECtHR može samo da ustanovi da su sudske vlasti uglavnom odgovorne za kašnjenja kod pribavljanja mišljenja veštaka.¹⁴⁴ Takođe je na sudu da obezbedi da veštaci poštuju svoj zadatak.¹⁴⁵ U slučajevima u kojima sud ima diskreciono pravo da odobri produženja roka ili odlaganja, sud je odgovoran i da produženje ne bude „preterano“,¹⁴⁶ i da preduzme mere protiv veštaka koji ne izvršavaju svoje dužnosti na vreme.¹⁴⁷ Ta načela važe ne samo za slučajeve iz člana 6. o poštenom suđenju, već i na slučajeve iz člana 5. o zadržavanju pre suđenja.¹⁴⁸

a. Sredstva za kontrolu dužine pripreme izveštaja/procena veštaka (u pogledu zahteva iz člana 6. ECHR)¹⁴⁹

Generalno govoreći, sudijama su u svakom sudu koji je dostavio odgovore na raspolaganju različita sredstva u ovom smislu. Kod većine međutim zaista postoji upravljanje slučajevima pre suđenja od strane sudija za utvrđivanje rokova za pripremu izveštaja veštaka. To je važan alat, kako se navodi u literaturi,

¹³⁷ Stav 32, Bönisch v. Austria, br. 8658/79, 6. maj 1985. godine

¹³⁸ Blom-Cooper, Louis Jacques, 'Experts in the civil courts', Oxford University Press, Oxford 2006 str. 50

¹³⁹ Ibid, str. 51

¹⁴⁰ Ibid, str. 51

¹⁴¹ Ibid, str. 51

¹⁴² Slična procedura je razvijena u Škotskoj: Buchan, Robert and Grassie, Gill, 'Scotland's new regime for effective intellectual property dispute resolution', *Journal of Intellectual Property Law & Practice* 2013, 8, 5, 383-387. str. 385

¹⁴³ Capuano v. Italy, no. 9381/81, §§ 30-31, 25 June 1987; Versini v. France, no. 40096/98, § 29, 10 July 2001; Sürmeli v. Germany [GC], §129

¹⁴⁴ Pospekh v. Russia, Committee, br. 31948/05, 02. maj 2013. godine

¹⁴⁵ Versini c. France br. 40096/98 stavovi 29-30, 10. jul 2001. godine

¹⁴⁶ Capuano v. Italy br. 9381/81 stavovi 30-35, 25. jun 1987. godine

¹⁴⁷ Vogias c. Grèce, br. 51756/08, stav 29, 7. februar 2012. godine

¹⁴⁸ Cretello v. France, br. 2078/04, 23 januar 2007. godine

¹⁴⁹ Pet ponuđenih odgovora: i. Upravljanje predmetom pre suđenja od strane sudija kako bi se utvrdili vremenski rokovi za veštaka da pripremi izveštaje; ii. Proceduralno pravo kojim su utvrđeni rokovi za stručne svedoke; iii. Diskreciono pravo sudija da odobre produženja rokova/odlaganja i moguće sankcije; iv. Diskreciono pravo sudija da nalože podnošenje izveštaja veštaka; v. Drugo: molimo, opišite ukratko (ispitanici su mogli da odaberu više od jednog ponuđenog odgovora).

pošto to pomaže sudiji da odmah suzi slučaj na suštinska pitanja i moguće da ga i reši pre suđenja, čime se ograničava mogućnost da dođe do kašnjenja. Bilo je samo nekoliko izuzetaka u ovom pogledu.¹⁵⁰ U Litvaniji, kako se čini, ne postoji nikakva regulacija veštaka prema proceduralnom pravu, pa je sudijama stoga na raspolaganju samo jedno sredstvo za upravljanje slučajevima. Sudija može kontaktirati veštaka ako se čini da je došlo do kašnjenja i da mu naloži da podnese izveštaj, ali

„... trajanje ispitivanja je uređeno pravilima institucija veštaka. Pravila Centra za forenzičke nauke Litvanije koja je odobrilo Ministarstvo pravde Republike Litvanije predviđaju da se ispitivanja izvrše jedna za drugima, prema datumu prve primljene presude (zadatka) kojom se nalaže ispitivanje u najkraćem mogućem roku. Na trajanje ispitivanja može uticati složenost ispitivanja, kvalitet podataka koje veštak ispituje, dovoljnost podataka i drugi objektivni razlozi. Redosled ispitivanja može biti izmenjen. Prioritet se daje onim ispitivanjima kod kojih je, kada se ispitivanje nalaže, navedeno da je neko lice lišeno slobode ili su precizirani neki drugi važni razlozi“.

Ova situacija predstavlja izuzetak za sve sudove koji su popunjavali upitnik, pošto pokazuje da su veštaci u potpunosti nezavisni od kontrole sudova, premda su obavezani određenim pravilima samo-regulacije.

U smislu postavljanja rokova u proceduralnom pravu, većina ispitanika je navela da ne postoje nikakva pravila proceduralnog prava za postavljanje rokova.¹⁵¹ To nije ograničeno samo na neki poseban sistem, i zapravo može varirati u okviru jedne iste zemlje.¹⁵² Sa druge strane, više ispitanika je navelo da imaju diskreciono pravo da (ne)dozvole produženja i odlaganja rokova, i da mogu primeniti sankcije u slučaju nerazumno dugih kašnjenja.¹⁵³ Konačno, na pitanje da li sudije imaju diskreciono pravo da nalože podnošenje izveštaja, manjina ispitanika je imala tu mogućnost među svojim alatima za upravljanje radom veštaka.¹⁵⁴ Od svih zemalja, samo je sud u Finskoj sa građanskopravnom i krivičnom nadležnošću, norveški apelacioni sud opšte nadležnosti, estonski prvostepeni upravni sud i Turska imali sve ove alate na raspolaganju. Ostali su imali neku kombinaciju ovih alata, a tek je nekolicina navela da imaju samo jedan alat na raspolaganju. Od onih koji su odgovorili da imaju samo jedan alat, oni se mogu podeliti na one koji imaju diskreciono pravo, i one koji to pravo nemaju. Primeri onih koji imaju ovo diskreciono pravo uključuju Dansku, Švedsku i Englesku.¹⁵⁵

U slučaju Engleske,

„Ako jedna strana u postupku ne ispuni uputstva data u cilju upravljanja slučajem... ona druga strana se podstiče da primeni sankcije koje na stranu koja ne ispunjava svoje obaveze treba primeniti „bez odlaganja“. Sankcije uključuju to da se strani koja ne ispunjava svoje obaveze ne dozvoli da se oslanja na dokaze veštaka, uvođenje prekida, naloge za troškove ili plaćanja sudu i, u ekstremnim slučajevima, brisanje zahteva ili odbrane“.¹⁵⁶

Primeri onih bez diskrecionog prava, odnosno onih koji biraju samo proceduralno pravo kao alat kojim se kontrolišu veštaci su uključivali jedan švedski sud za građansko pravo, Azerbejdžan i jedan od okružnih sudova u Sloveniji.¹⁵⁷ Odsustvo diskrecionog prava u ovoj oblasti ne ostavlja prostora za priznavanje „kompleksnosti određenih slučajeva, kvaliteta podataka za istraživanje veštaka, njihovu dovoljnost i druge objektivne razloge“.¹⁵⁸ Iz tih razloga je važno imati više različitih alata koji su na raspolaganju sudiji, i proceduralnih (pravna izvesnost), i diskrecionih (pravda).

b. Dodatni alati za upravljanje

Postavljena su dodatna pitanja o ovlašćenjima sudije da upravlja radom veštaka tokom suđenja.¹⁵⁹ Praksa se

¹⁵⁰ Među ostalim izuzecima su i Regionalni krivični sud u Berlinu, Građanski sud u Holandiji, Građanski sud Monaka, Švajcarski administrativni sud, Italiju, Češku Republiku, Mađarsku, Azerbejdžan, Hrvatsku i Sloveniju.

¹⁵¹ Od 35 ispitanika, samo je njih 14 navelo da proceduralno pravo pruža neke smernice.

¹⁵² Zemlje u kojima postoje razlike su između ostalih Finska (razlike između građanskog/krivičnog i administrativnog suda), Nemačka, Holandija (razlike između građanskog i krivičnog suda) i Švajcarska. Ispitanici iz Nemačke i Švajcarske nisu dali jasno objašnjenje niti obrazac za to zbog čega u nekim mestima proceduralno pravo utvrđuje rokove, a u nekim ne.

¹⁵³ 22 od 35 ispitanika.

¹⁵⁴ Samo 11 od 35 ispitanika (koji predstavljaju 11 zemalja), nema objašnjenja za razlike na lokalnom nivou.

¹⁵⁵ Upravljanje slučajem pre suđenja

¹⁵⁶ Blom-Cooper, Louis Jacques, *'Experts in the civil courts'*, Oxford University Press, Oxford 2006 str. 51

¹⁵⁷ U odgovorima nisu data objašnjenja za razlike među pojedinačnim švajcarskim sudovima, kao ni među pojedinačnim slovenačkim sudovima.

¹⁵⁸ Isto kao iz odgovora ispitanika iz Litvanije u prethodnom delu.

¹⁵⁹ Da li je sudiji izričito data kontrola nad upravljanjem mišljenjem veštaka? Da li sudija ima ovlašćenje (i na zahtev strana

razlikuje od ispitanika do ispitanika, kao i među ispitanicima iz iste zemlje. O pitanju upravljanja mišljenjima veštaka od strane sudova, otprilike polovina ispitanika je izjavila da sudije nisu odgovorne za to.¹⁶⁰ Od onih koji su dali negativan odgovor, ispitanik iz Irske je pažljivo objasnio da premda oni ne mogu uticati na mišljenje veštaka, oni mogu „upravljati vremenskim rokovima, određivati da se zajednički veštaci sastaju i dogovaraju o onim oblastima u kojima postoji saglasnost, i da procenjuju izveštaj veštaka u svedočenju uživo“.¹⁶¹ Slično tome, ispitanik iz Litvanije je takođe naveo da se radom veštaka ne može upravljati ako se ima u vidu rizik od vršenja uticaja na mišljenje, a sudija može samo oceniti konačni izveštaj tokom „objektivnog ispitivanja dokaza“.

Što se tiče pitanja o mogućnosti da se proširi oblast (obim) zadatka veštaka, samo su ispitanici iz Mađarske i Azerbejdžana dali negativan odgovor.¹⁶² Samo je tri ispitanika dalo neku vrstu objašnjenja okolnosti pod kojima bi to bilo omogućeno: u Švedskoj to zavisi od okolnosti; u Holandiji će sudija građanskopravnog suda to učiniti samo nakon konsultacija sa stranama u postupku, a jedan švajcarski krivični sud će to uraditi samo ako time treba pojasniti ili kompletirati neku poentu u okviru izveštaja veštaka.

Postavljeno je i pitanje o tome da li je moguće naložiti novog stručnog svedoka u nekoj drugoj oblasti specijalizacije tokom trajanja postupka, naročito u slučajevima kašnjenja ili neizvršenja, i da li sudije mogu naložiti mišljenja veštaka pre bilo kog postupka na zahtev strana u postupku. Što se tiče prvog pitanja, velika većina ispitanika je odgovorila potvrdno.¹⁶³ U Švajcarskoj je to moguće isključivo ako to zahtevaju strane u postupku.¹⁶⁴ Sud ne sme zameniti nijednog veštaka svojom voljom nakon što je počelo saslušanje.

Što se tiče drugog pitanja, samo devet ispitanika je izjavilo da oni ne mogu naložiti nikakvo mišljenje veštaka pre postupka. Objašnjenja razloga zbog kojih je to omogućeno su se razlikovali među pojedinačnim zemljama. U nekim zemljama je u redu obezbediti dokaze ili proceduru za pribavljanje dokaza u krivičnim postupcima.¹⁶⁵ U Norveškoj je to rutinsko pitanje da se mišljenje veštaka nalaže unapred, u svim oblastima sudskih nadležnosti. U Irskoj, u privrednom sudu je na stranama u postupku da odluče kada treba pozvati veštaka. Međutim, drugi ispitanici iz građanskopravnih sudskih nadležnosti su naveli da sudije mogu naložiti mišljenje veštaka pre suđenja (takođe i na zahtev strana u postupku).¹⁶⁶

c. Trajanje i nepotrebna kašnjenja

U literaturi nedostaju podaci o kašnjenjima. Zbog toga su postavljena dodatna pitanja i o realnosti kašnjenja u pilot sudovima. Ispitanici su prvo zamoljeni da ukratko opišu prosečno vreme tokom koga se veštaci koriste na sudu. Odgovori su se prilično razlikovali, a minimalno navedeno vreme je jedan mesec¹⁶⁷ do dvanaest meseci.¹⁶⁸ Vrsta slučaja i stručno znanje mogu uticati na trajanje slučaja: ispitanik iz Monaka je opisao 2 do 3 meseca za medicinsko veštačenje, 1 do 3 meseca za finansijsko veštačenje i 1 do 4 godine za građevinsko veštačenje.¹⁶⁹ Mnogi ispitanici zapravo nisu imali na raspolaganju nikakve zvanične podatke.¹⁷⁰ Kako bi se utvrdile smernice za to šta je razumno vreme u takvim slučajevima, može se preporučiti sa sudovi počnu da beleže podatke o količini vremena koje je veštacima potrebno u različitim vrstama slučajeva.

Dalje je postavljeno pitanje o procentu slučajeva u kojima se koristi iskustvo veštaka u kojima postoje nepotrebna kašnjenja u oblasti sudske nadležnosti pilot sudova. Dvadeset ispitanika se izjasnilo da ili nisu imali raspoložive podatke, ili nisu dali nikakav odgovor. Međutim, neki od tih ispitanika su dali procenu na

u postupku) da proširi ili da ograniči zadatak veštaka; da donese presudu o incidentima do kojih je došlo tokom operacija kao što su one koje se odnose na iznuđeno predočavanje dokumenata u posedu strane u postupku ili strane van postupka; da naloži zamenu veštaka po službenoj dužnosti, naročito u slučaju kašnjenja ili neizvršavanja obaveza kao što je nepoštovanje dužnosti da postupa nepristrasno? Ovde se ne govori o svim ovim pitanjima, zbog nedostatka prostora.

¹⁶⁰ Nekoliko ispitanika nije dalo odgovor ili nisu imali te podatke.

¹⁶¹ Ovo je isto u Norveškoj, Nemačkoj (videti član 404a Zakonika o građanskopravnom postupku), i Švajcarskoj (u okviru njihovog Zakonika o građanskopravnom postupku),

¹⁶² Bez ikakvog daljeg objašnjenja.

¹⁶³ Izuzeci su bili Danska, Švedska (samo opšta sudska nadležnost) i Irska („Osim u slučaju veštaka koga postavlja sud“ – ovo je isto i u Holandiji).

¹⁶⁴ Prema članu 189. Zakonika o građanskopravnom postupku.

¹⁶⁵ Danska, Švedska, Engleska, Austrija, Nemačka i Azerbejdžan.

¹⁶⁶ Holandija, Monako, Švajcarska (mada u izuzetnim slučajevima), Nemačka prema članu 358a Zakonika o građanskopravnom postupku).

¹⁶⁷ Administrativni sud u Finskoj.

¹⁶⁸ Sud opšte nadležnosti u Sloveniji.

¹⁶⁹ Mnogi ispitanici su, premda nisu imali zvanične podatke, dali svoje procene.

¹⁷⁰ Danska, Švedska, Engleska, Litvanija, Austrija, Nemačka, Holandija, Francuska, Turska, Bosna i Hercegovina

osnovu njihovih iskustava. Ispitanici iz Nemačke su izneli procenu da su veštaci u 20 do 50% njihovih slučajeva izazvali nepotrebna kašnjenja. Ispitanici iz Norveške su, sa druge strane, procenili da je procenat slučajeva u kojima su veštaci bili odgovorni za nepotrebna kašnjenja „gotovo 0%“.¹⁷¹ Litvanija je bila jedina zemlja u kojoj su bili dostupni formalni podaci, i ispitanik iz te zemlje je izjavio da „od svih građanskopravnih slučajeva u kojima je bilo kašnjenja tokom 2012. godine, od 17,2 do 25,6 procenata kašnjenja je izazvano produženim veštačenjem. U godišnjim izveštajima Nacionalne sudske administracije se to stalno navodi kao jedan od glavnih razloga za dugo trajanje sudskih procesa“.

Činjenica da tako mali broj ispitanika ima podatke o ovom pitanju može ukazivati na to da to ne predstavlja oblast za zabrinutost u većini sudova koji su odgovarali na upitnik. Međutim, kada se uspostavi politika da bi se prikupljali podaci, čest je slučaj da oni koji se bave praktičnim radom budu iznenađeni ishodom. Tu vrstu statističkih podataka je korisno imati, kako bi se razumelo koje dodatne alate treba staviti na raspolaganje sudijama kako bi se upravljalo saslušanjima i ulogom veštaka u tom kontekstu. Osim toga, istraga između diskrecionog prava da se odobre produženja rokova i nepotrebnih kašnjenja takođe može pružiti vezu između prakse i nepotrebnih kašnjenja.

d. Uzroci nepotrebnih kašnjenja

U upitniku je takođe postavljeno pitanje predstavnicima pilot sudova o tome koji su glavni uzroci kašnjenja.¹⁷² Nedovoljan broj veštaka je naveden u odgovorima većine tih ispitanika kao uzrok kašnjenja.¹⁷³ Međutim, za one koji su naveli nedovoljan broj veštaka, neki od ispitanika su takođe pojasnili da je to problem koji je rasprostranjeniji u određenim oblastima. U Turskoj je, na primer, naročito teško naći veštake u malim gradovima za određene vrste slučajeva, kao što su oni koji uključuju sajber kriminal i forenziku. Kada se dogode takvi slučajevi, dokazi se, kada je to moguće, šalju u veće sudove da bi se pronašli odgovarajući veštaci.¹⁷⁴ Ispitanik iz Slovenije je, slično tome, opisao da su neki „dobri veštaci prenatrpani poslom iz različitih slučajeva pred različitim sudovima“.¹⁷⁵ Nedovoljan broj veštaka nije nešto što generalno može biti kontrolisano od strane sudova.

Izazovi koji se postavljaju pred kompetenciju veštaka se moraju dopustiti kao deo akuzatornog načela, ali mogu biti kontrolisani kako se ne bi dozvolilo da u slučaju dođe do nepotrebnih kašnjenja.¹⁷⁶ Na primer, ispitanik iz Irske iz privrednog suda je naveo da „je kašnjenje često izazvano neophodnošću za širom pripremom zbog neizbežnosti pobijanja od strane veštaka druge strane u postupku“.¹⁷⁷

Što se tiče kontinuiranog davanja instrukcija veštacima, samo su ispitanici iz Irske i Švajcarske naveli ovo kao problem koji je uzrok dodatnog kašnjenja veštaka. Sudije mogu kontrolisati kontinuirano izdavanje instrukcija veštacima, naročito kada se ima na umu diskreciono pravo koje oni mogu imati da ograniče obim zadatka veštaka. Ređi je slučaj, čak i od četiri ispitanika koji su naveli da su pravila postupka takođe razlog za kašnjenje veštaka,¹⁷⁸ ili da je tehnologija predstavljala razlog za kašnjenje.¹⁷⁹

Nekoliko ispitanika je navelo druge razloge za eventualna nepotrebna kašnjenja. Ispitanik iz Norveške je naveo da veštaci uopšteno govoreći izvršavaju svoje zadatke u vremenskim rokovima koji su im ostavljeni, ali u slučajevima kada to ne čine, to se dešava zbog složenosti slučaja.¹⁸⁰ U Engleskoj je razlog za kašnjenja u potpunosti birokratske prirode: oni moraju da čekaju „odobrenje za finansiranje od komisije za pravne usluge zajedno sa vremenskim okvirima koje postavljaju sudovi na ročištu za upravljanje slučajem“. U Holandiji često postoje izazovi za nezavisnost veštaka.

Najveći problem predstavlja nedovoljan broj veštaka. To je nešto na šta kreatori politike u oblasti pristupa

¹⁷¹ Ispitanik iz Finske je nepotrebna kašnjenja opisao kao „veoma malobrojna“ i „izuzetno retka“.

¹⁷² Ispitanicima su date sledeće opcije, i mogli su da biraju više od jedne opcije: a) nedovoljan broj veštaka; b) tehnologija; c) pravila postupka; d) izazovi za kompetenciju veštaka; e) kontinuirane instrukcije za veštake; f) drugo: molimo opišite kratko.

¹⁷³ Dvadeset tri od trideset pet (pet ispitanika nije imalo podatke ili nije dalo odgovor na pitanje).

¹⁷⁴ Takođe u Austriji i u Švajcarskoj.

¹⁷⁵ Preveliki obim posla je razlog koji je naveden i od strane ispitanika iz Švajcarske, i jednog ispitanika iz Azerbejdžana.

¹⁷⁶ Devet ispitanika je navelo da je to problem u jednom ili drugom obliku.

¹⁷⁷ Ostali uključuju estonski administrativni sud, litvanski administrativni sud, nemački regionalni sud za građanskopravne slučajeve, holandski sud za građanskopravne slučajeve, švajcarski administrativni sud, Italiju (opšta sudska nadležnost), Tursku (opšta sudska nadležnost) i Hrvatsku (opšta sudska nadležnost).

¹⁷⁸ Danska, Monako (kontinuirano ulaganje žalbi i pobijanja prema Zakoniku o građanskopravnom postupku – naročito u slučajevima iz oblasti građevinarstva), Italija i Azerbejdžan.

¹⁷⁹ Finska, Estonija, Italija i Bosna i Hercegovina.

¹⁸⁰ Ispitanik iz Češke Republike je naveo isti razlog.

pravdi moraju obratiti pažnju kako bi se održao visok kvalitet i integritet stručnih tela u njihovim odnosnim oblastima sudskih nadležnosti.

C. Upravljanje kašnjenjima

U literaturi ne postoji dovoljno znanja za takvo praktično pitanje. Stoga je u upitniku posvećena pažnja ovom pitanju.

a. **Upravljanje podnošenjem izveštaja veštaka**

Postavljeno je pitanje da li postoji neki sistem za upravljanje podnošenjem izveštaja veštaka, i da li taj sistem obuhvata i mišljenja veštaka koja su naložena pre bilo kakvog postupka od strane sudije, u slučajevima u kojima takva mišljenja veštaka postoje. Većina ispitanika je navela da ne postoji takav sistem.¹⁸¹ Oni koji su naveli da takav sistem upravljanja postoji, dali su različite odgovore o tome da li taj sistem obuhvata i izveštaje koje veštaci podnose pre suđenja.¹⁸² Ispitanici iz Norveške, Engleske, Austrije i Holandije su naveli da je upravljanje izveštajima veštaka inkorporirano u sistem upravljanja slučajevima, ali da on ne obuhvata postupke pre suđenja.

Elektronsko upravljanje slučajevima i radom veštaka može pružiti informacije sudijama o tome gde dolazi do kašnjenja i da pomogne sudovima da bolje upravljaju kašnjenjima i da ih smanje, i moguće i da povećaju verovatnoću postizanja poravnania ako se veštačenje koristi u postupcima pre suđenja ili u preliminarim postupcima, čime bi se smanjili troškovi.

b. **Organizacija**

Postavljeno je i nekoliko pitanja koja su se odnosila na organizaciju, kako bi se videlo da li su ta pitanja rešena kako bi bar u određenoj meri olakšalo upravljanje radom sudskih veštaka. Prvo je postavljeno pitanje da li postoji neka kancelarija koja vrši nadzor vraćanja izveštaja. Većina ispitanika je dala negativan odgovor.¹⁸³ Neki su ispitanici međutim opisali da je obično sudija koji je nadležan za slučaj zadužen za nadgledanje vraćanja izveštaja veštaka.¹⁸⁴ Engleska sa druge strane ima kancelariju u kojoj rade službenici koji prate napredovanje slučaja koji nadgledaju ovu aktivnost. Holandani, Švajcarci i Francuzi imaju opštu sudsku administraciju koja nadgleda vraćanje izveštaja sudskih veštaka. To nisu kancelarije niti sistemi koji su posebno osmišljeni da bi vršili nadzor nad vraćanjem izveštaja veštaka, već su to kancelarije koje su preuzele taj zadatak kao jedan od svojih mnogobrojnih zadataka u okviru administrativnog rada za sudove.

Drugo, postavljeno je pitanje o tome da li postoji neki kompjuterski sistem koji sadrži upozorenja u slučaju kašnjenja preko utvrđenog datuma. Ako takav sistem postoji, da li on osim toga pokazuje sudu i broj slučajeva dodeljenih određenom veštaku, njihovo prosečno trajanje i njihove troškove. Sedamnaest ispitanika je navelo da ne postoji nikakav kompjuterski sistem za ove svrhe. U slučajevima ispitanika koji su naveli da takav sistem postoji, on je obično ograničenih funkcionalnosti, tako da može upozoriti korisnika u slučaju kašnjenja, ali ne pokazuje obim posla veštaka, troškove niti trajanje slučajeva u kojima je on angažovan.¹⁸⁵ U malom broju zemalja takav kompjuterski sistem ima nešto više funkcionalnosti, ali nijedan nema funkcionalnosti za sve što je u pitanju navedeno. U Austriji i u Francuskoj takav sistem obaveštava sudove i o obimu posla veštaka i o kašnjenjima. U Monaku takav sistem šalje obaveštenja o obimu posla veštaka, trajanju postupaka i kašnjenjima, ali ne i o troškovima. U Češkoj Republici takav sistem ne postoji, ali spis slučaja na računaru vodi evidenciju o troškovima. Za većinu zemalja tako ne postoji formalni sistem za vršenje nadzora nad vraćanjem izveštaja, ili za ukazivanje na kašnjenja ili na razloge za kašnjenja, niti za vođenje evidencije o troškovima.

Treće, sa stanovišta standardizacije je postavljeno i pitanje da li postoji neki pisani izveštaj, da li postoji neka obavezna ili preporučena struktura za izveštaj. Većina ispitanika je odgovorila da nemaju standardizovan format niti strukturu.¹⁸⁶ Međutim, na određenim mestima, kao što je Norveška, su razvijene prakse, i u tim slučajevima psihijatrijski izveštaji u krivičnim predmetima generalno slede neku utvrđenu šemu; u Švedskoj organi koji pružaju izveštaje takođe uglavnom koriste neku uniformnu strukturu, dok u Švajcarskoj oni utvrđuju upitnike i od veštaka se očekuje da odgovaraju na te upitnike. Litvanija je jedina zemlja koja ima

¹⁸¹ Dvadeset ispitanika.

¹⁸² Postoji sistem koji osim toga obuhvata i postupke pre suđenja u Švedskoj, nemačkom Apealacionom sudu, Francuskoj (pilot sistem), Monaku, Švajcarskoj (JURIS sistem za upravljanje slučajevima), Mađarskoj.

¹⁸³ Dvadeset četiri ispitanika.

¹⁸⁴ Finska, Nemačka (krivični sud), i Češka Republika.

¹⁸⁵ Danska, Finska, Norveška, Švedska, Holandija, Švajcarska (Juris), Mađarska, Bosna i Hercegovina, Slovenija (privredni sud).

¹⁸⁶ Dvadeset dva ispitanika je dalo negativan odgovor.

obaveznu strukturu koju sudski veštaci moraju koristiti.

U zavisnosti od toga kako veštak dostavlja izveštaj sudu (usmeni postupak, pisani izveštaj) to može uticati na ovo. U standardizovanom formatu, to može biti lakše za analizu, i moguće je to brzo uraditi. Međutim, standardizovan format može sakriti određene važne ili relevantne informacije iz manjih pitanja ili pitanja za koja osoba koja utvrđuje opis poslova i zadataka smatra da su manje relevantna. Ako se dostavlja tokom sušenja kroz unakrsno ispitivanje ili usmeni postupak na sudu, dokazi iz nekog standardizovanog formata možda neće imati uticaja.

Stoga je važno znati kako se isporučuje konačan rad i kada se uloga veštaka završava.¹⁸⁷ Gotovo svi ispitanici su naveli da se uloga veštaka može završiti pisanim izveštajem.¹⁸⁸ Gotovo svi ispitanici su takođe naveli da se uloga veštaka može završiti usmenim svedočenjem, ako se usmeno saslušanje održava.¹⁸⁹ Suočavanje sa stranama u postupku je nešto reše korišćeno,¹⁹⁰ ali je većina ispitanika ipak navela da se uloga veštaka može završiti suočavanjem sa stranama u postupku.

Nametnulo se nekoliko pitanja o funkcionisanju akuzatornog načela, u slučajevima kada nema usmenog svedočenja niti suočavanja sa stranama u postupku (čime se smanjuje mogućnost za unakrsno ispitivanje veštaka, ili kada se veštak ne pojavljuje pred stranama koje učestvuju u postupku). Postoji opravdanje za dalje ispitivanje da bi se videlo da li postoje neki specifični problemi u ovoj oblasti postupka, upravljanja i standardizacije i da li bi uređivanje ovog aspekta rada veštaka pomoglo da se pojačaju zaštite akuzatornog načeka u vezi sa pitanjima postavljanja opisa poslova i zadatka, redovnog podnošenja izveštaja stranama i mogućnosti unakrsnog ispitivanja.

D. Činjenice i brojke: Uticaj?

Kako bi se procenio stvarni uticaj rada veštaka na sudske slučajeve, pilot sudovima je postavljeno pitanje o broju veštaka čije su usluge korišćene u slučajevima i broj tih slučajeva tokom perioda od pet godina. Priličan broj ispitanika nije imao raspoloživih podataka za opis prosečnog broja veštaka čije su usluge korišćene tokom perioda od pet godina.¹⁹¹ Jedini ispitanik koji je izgleda imao bilo kakve zvanične podatke bio je ispitanik iz litvanskog okružnog suda u Vilniusu. Premda nisu mogli da odgovore na pitanje o proseku za poslednjih pet godina zbog reorganizacije, oni su predložili brojke iz perioda od 2009. do 2012. godine prema kojima je prosek 240 slučajeva po godini. Ispitanik iz Austrije je izjavio da je prosek oko 650 slučajeva po godini, i 1000 više takvih slučajeva za psihijatrijske procene za prisilni smeštaj u psihijatrijske ustanove. Ispitanik iz krivičnog suda u Berlinu je izjavio da je taj broj 2.556. Ispitanik iz Monaka je naveo prosek od 85 slučajeva po godini tokom proteklih pet godina. U Švajcarskoj su brojke varirale od 15 do 90 u zavisnosti od suda. Sa druge strane, ispitanik iz finskog administrativnog suda je izjavio da je u samo 1 do 2 slučaja po godini bilo potrebno angažovati veštake.

Slično tome, količina raspoloživih podataka o broju slučajeva je takođe bila prilično ograničena. Nekoliko ispitanika je imalo raspoložive informacije, kao što je ispitanik iz Irske, koji je naveo procenat od 15%, ili ispitanik iz Slovenije, u kojoj su u 1,7% slučajeva (650 predmeta) korišćene usluge veštaka. Ispitanik iz Norveške je izneo procenu da su veštaci bili potrebni u 20% građanskopravnih slučajeva i u 10% krivičnih slučajeva, dok je u Estoniji procenat bio 1 u 100 slučajeva. Ispitanik iz Berlina je naveo da je u 4% svih slučajeva bilo potrebno angažovati veštake. Ispitanik iz jednog od švajcarskih sudova je naveo prosek od oko 0,5% slučajeva. Nijedan ispitanik nije naveo viši procenat od ovih.

Iako se ove brojke prilično međusobno razlikuju, procenti pokazuju da većinu slučajeva verovatno čine rutinski slučajevi u kojima nije potrebno mišljenje veštaka. To se stoga može smatrati zabrinjavajućim trendom, zbog toga što je nedovoljan broj veštaka bio najčešće navođen problem u slučaju nepotrebnih kašnjenja. Ako dođe do iznenadnog povećanja sudskih slučajeva uz srazmerno povećanje potražnje za veštacima, to može dovesti do daljih kašnjenja u nekoliko zemalja. Preporuke u ovom smislu se mogu odnositi na tehnologiju koja se razvija i koja se koristi za upravljanje radom postojećih veštaka, i na politiku kreiranu da bi se održao broj veštaka potreban da se zadovolje zahtevi pravosuđa.

¹⁸⁷ Pružene su sledeće četiri opcije: a) pisani izveštaj; b) usmeno svedočenje; c) suočavanje sa stranama na saslušanju; d) drugo.

¹⁸⁸ Izuzeci su se odnosili na Azerbejdžan, gde je ispitanik naveo da se uloga veštaka završava „kada sudska presuda postane pravosnažna“ i na Bosnu i Hercegovinu.

¹⁸⁹ Izuzeci za to su Mađarska (pisani izveštaj je jedini način da se završi angažovanje veštaka u Mađarskoj), Italija (pisani izveštaj je jedini način da se završi angažovanje veštaka u Italiji), Francuska, Holandija (građanskopravna nadležnost) i Estonija.

¹⁹⁰ Osamnaest ispitanika je navelo da suočavanje sa stranama može ukazati na kraj angažovanja veštaka. Određene razlike se mogu videti u okviru pojedinačnih zemalja, kao što su Litvanija i Švajcarska.

¹⁹¹ Četrnaest.

Naredno pitanje je bilo da se razmotre oblasti u kojima su ispitanici najčešće koristili usluge veštaka.¹⁹² Pet ispitanika nije imalo podataka o ovom pitanju.¹⁹³ Iz ovog je sasvim jasno da su medicinski, građevinski i automobilske veštaci najpotrebniji. Vrsta veštačenja se razlikovala u odnosu na vrstu sudske nadležnosti. U slučaju sudova opšte nadležnosti (odnosno, građanskopravnih i krivičnih), ispitanici su navodili da su najčešće korišćene usluge medicinskih veštaka. Povremeno su veštaci građevinske struke bili navođeni kao najtraženiji, naročito u slučajevima privrednih ili administrativnih sudova,¹⁹⁴ a za njima su odmah sledili veštaci naučnog/forenzičkog profila i veštaci za automobile. Samo je mali broj ispitanika naveo finansijske veštace (uključujući veštace za poreze i bankarstvo).¹⁹⁵

Kao zaključak, većina pilot sudova nema više od 10% slučajeva u kojima su potrebne usluge veštaka, a tamo gde su oni potrebni, čini se da je to uglavnom iz oblasti medicine, građevinarstva, automobila. Međutim, ako se imaju na umu ovi mali procenti, činjenica da je nedovoljan broj veštaka uzrok kašnjenja bi mogla biti uzrok zabrinutosti.

VI. Dobre prakse

A. Ravnoteža između očekivanja sudova i rada veštaka

U ovom odeljku je dat pregled nekih dobrih praksi anketiranih sudova u pogledu toga kako treba upravljati očekivanjima koja sudovi imaju od veštaka i kvaliteta rada koji veštaci zaista pružaju.

a. **Očekivanja sudova: održavanje nepristrasnosti i nezavisnosti veštaka**

Od veštaka se očekuje da rade prema određenim standardima, da uvek budu nepristrasni i da daju objektivne savete. Ko što je već objašnjeno od početka, iz literature i odgovora na upitnike, njihov posao nikada nije da donose odluku koju sudija ili porota treba da donesu, već da pomažu da oni razumeju dokaze da bi onaj koji utvrđuje činjenice mogao da donese odluku.

To je takođe slučaj sa veštacima u krivičnim istragama prema članovima 2. do 3. ECHR. Ovo pitanje nije povezano sa članom 6, pravom na pošteno suđenje (premda su međusobno povezana). ECtHR zahteva da istrage u krivičnim slučajevima takođe budu nezavisne od optuženog, kao i od države. To znači nezavisnost i u hijerarhijskom, i u institucionalnom smislu. „Ovde je na kocki ništa manje od poverenja javnosti u monopol države na upotrebu sile“.¹⁹⁶ Naročito, zaključci istrage moraju biti zasnovani na temeljnoj, objektivnoj i nepristrasnoj analizi svih relevantnih elemenata.¹⁹⁷ To je takođe problematično ako se utvrdi da su optuženi krivi i ako se od njih očekuje da plate troškove sudskog veštaka.

Veštak treba da podnese izveštaje koji su „suštinski objektivni i po svojoj prirodi tehnički“.¹⁹⁸ To znači da veštak ne treba da ima već „unapred formirane ideje o predmetu“.¹⁹⁹ Međutim, u slučajevima u kojima je veštak deo nekog šireg tima, kada ga nije angažovao sud, već tužilac, ili kada su testovi „suštinski objektivni i po svojoj prirodi tehnički“, to može umanjiti uticaj svake pristrasnosti koju oni pokažu (čime se implicira da objektivnost veštaka koga angažuje sud treba da zadovoljava neki viši prag).²⁰⁰

Vard (Ward) do određenog nivoa detalja opisuje različite mogućnosti za održavanje i primenu neutralnosti i objektivnosti, naročito u osetljivim slučajevima:

„Dužnost veštaka nije da samo kaže ono što iskreno misli, već da iznese samo zaključke koji su opravdani relevantnim podacima i najnovija znanja iz njegove oblasti. Imajući u vidu oslanjanje drugih na svedočenje veštaka, „neetično je da stručni svedoci poseduju ili izražavaju neopravdana uverenja“.²⁰¹

Drugo, objektivnost se utvrđuje ako veštak

„...u izveštaju iznese ono što bi svaki kompetentni veštak verovatno izneo u izveštaju – ili ako to ne učini,

¹⁹² Ispitanicima je dat sledeći spisak: i. medicina; ii. građevinarstvo; iii. automobilska industrija, iv. istraživanje, v. nauka; vi. ostalo.

¹⁹³ Danska, Švedska (Apelacioni sud), Litvanija (regionalni sud), nemački regionalni sud, i Italija.

¹⁹⁴ Npr., irski privredni sud, finski sud opšte nadležnosti, Italija, Švajcarska.

¹⁹⁵ Irska, Estonija, Italija i Bosna i Hercegovina.

¹⁹⁶ Kolevi v. Bulgaria, br. 1108/02, stav 193, 5. novembar 2009. godine.

¹⁹⁷ Kolevi v. Bulgaria, br. 1108/02, stav 193, 5. novembar 2009. godine.

¹⁹⁸ Giuliani And Gaggio V. Italy, 23458/02, 24. mart 2011 godine.

¹⁹⁹ Giuliani And Gaggio v. Italy, stav 323, 23458/02, 24. mart 2011 godine.

²⁰⁰ Giuliani And Gaggio v. Italy, stav 323, 23458/02, 24. mart 2011 godine.

²⁰¹ Ward, Tony, 'Expert Evidence, Ethics and the Law', u *The Wiley-Blackwell Handbook of Legal and Ethical Aspects of Sex Offender Treatment and Management*, (eds), John Wiley & Sons, Ltd, 2013, str. 89.

ako pruži objašnjenje za odstupanje na način sa kojim bi se svi kompetentni veštaci složili. U drugom smislu, objektivnost ili nepristrasnost zahteva da dokazi veštaka ne treba da budu obojeni bilo čim što je za njih na kocki u sudskom postupku²⁰².

Osim toga, veštaci ne treba da dozvole da saosećanje za bilo koju stranu u postupku utiče na to kako će predstaviti nalaze na sudu.²⁰³

Ovim projektom se generalno nastoji da se uspostavi uloga veštaka u različitim državama članicama Saveta Evrope. U ovom trenutku se može reći da sudovi očekuju da veštaci pruže rad visokog kvaliteta koji sudovima pomaže da razumeju dokaze predstavljene pred tim sudovima, na neutralan i objektivan način. U tom cilju, u upitniku su postavljena različita pitanja o tome koja sredstva sudije imaju za održavanje nezavisnosti i nepristrasnosti veštaka, kao i pitanja o prihvatljivosti izveštaja, procesu odabira veštaka i akuzatornosti, pri čemu se o poslednja dva nabrojana pitanja detaljnije govorilo u prethodnom delu ovog rada.²⁰⁴ Pošto je ovaj odeljak ovog rada fokusiran na pitanja kvaliteta i dobrih praksi, u ovom delu ćemo usmeriti pažnju na pitanja prihvatljivosti, kao i na uslove pod kojima se izveštaj veštaka može odbaciti.²⁰⁵ Većina ispitanika je odabrala sva tri uslova kao osnovu za odbacivanje prihvatljivosti izveštaja veštaka.²⁰⁶ Ispitanici iz nekoliko sudova u kojima sudije imaju besplatnu procenu izveštaja veštaka su međutim takođe naveli da sve tri mogućnosti mogu biti osnova za umanjenje vrednosti izveštaja veštaka.²⁰⁷ Svi ispitanici su naveli pristrasnost kao dovoljan razlog za odbacivanje prihvatljivosti izveštaja veštaka. Drugi razlog je bila nepouzdanost metodologije.

Odgovori na pitanja postavljena u upitniku pokazuju da je, najmanje u anketiranim pilot sudovima, u okviru tih grupa, veoma važna sposobnost da se kontroliše pristrasnost i nepouzdanost tokom procesa podnošenja izveštaja sudu od strane veštaka. Ovo je važno zbog toga što sudije imaju mogućnost da istovremeno kontrolišu kvalitet rada i nezavisnost veštaka.

b. Rad sudskih veštaka

Premda se literatura u oblasti prava uopšteno govoreći bavi pouzdanošću i objektivnošću veštaka, literatura koju pišu naučnici se bavi time šta se radi sa rezultatima njihovog rada. Ova vrsta literature pokazuje da se naučni ciljevi veoma mnogo razlikuju od pravosudnih ciljeva. Pravda se u građenju slučaja oslanja na svedočenja svedoka i fizičke dokaze. Nauka nastoji da razvije teorije o tome kako svet funkcioniše, i svaki veštak smešta svoje istraživanje u okviru toga, bez davanja apsolutnih tvrdnji o tome šta je „istina“.²⁰⁸ U literaturi, čini se da je „veštacima“ na nekim mestima u neku ruku neprijatno u ulozi koju imaju u svedočenju na sudu, ili u najmanju ruku sa onim što se dešava sa informacijama koje oni podnose sudu.²⁰⁹ Čini se da mnogi, naročito u akuzatornim sistemima, osećaju neprijatnost u vezi sa time kako se oni lično tretiraju.²¹⁰

Konačno, „kako bi bili u intelektualnom pogledu kompleti i kako bi služili pravdi na što je delotvorniji način, rad naučnih eksperata mora uvek sadržati evaluaciju njihovih tehničkih nalaza u svetlu dve suprotstavljene hipoteze...“.²¹¹ Premda je ovo kompatibilno sa akuzatornim načelom predstavljanja dve strane, teško je

²⁰² Ibid. str. 90

²⁰³ Ibid. str. 90

²⁰⁴ Pitanja koja se odnose na akuzatornost i odabir veštaka su obrađivana detaljnije u prethodnom delu ovog izveštaja u odeljku IV.D.

²⁰⁵ Prihvatljivost izveštaja se odbacuje na sledećim osnovama (ispitanik može odabrati više od jednog odgovora): a) pristrasnost koju je pokazao veštak; b) dokazano je da veštak koristi nepouz dane tehnike da dođe do svojih zaključaka; c) kada se pokazalo da je sam veštak nepouzdan; ili d) drugo.

²⁰⁶ Dvadeset jedan od trideset pet ispitanika.

²⁰⁷ To je slučaj u Turskoj, Češkoj Republici, Holandiji i Švedskoj. Uopšteno govoreći, to koincidira sa onim što je utvrđeno prethodno, kada sudije imaju diskreciono pravo da donose odluke o vrednosti izveštaja veštaka, premda se to uvek mora obrazložiti.

²⁰⁸ Ward, Tony, 'Expert Evidence, Ethics and the Law', in *The Wiley-Blackwell Handbook of Legal and Ethical Aspects of Sex Offender Treatment and Management*, (eds), John Wiley & Sons, Ltd, 2013 str. 86-87; videti i Grøndahal, Pa'l, Grønnerødb, Cato and Sexton, Joseph, 'The Magic or Myth of Expertise: A Comparison of Judgment Processes between Forensic Experts and Lay Persons Based on Psychiatric Case Vignettes', *Psychiatry, Psychology and Law* 2012, 19, 5, 662-671.

²⁰⁹ Lucena-Molina, Jose-Juan, Pardo-Iranzo, Virginia and Gonzalez-Rodriguez, Joaquin, 'Weakening Forensic Science in Spain: From Expert Evidence to Documentary Evidence', *Journal of Forensic Sciences* 2012, 57, 4, 952-963.

²¹⁰ Stavrianos, C., Papadopoulos, C., Vasiliadis, L., Pantazis, A. and Kokkas, A., 'The Role of Expert Witness in the Adversarial English and Welsh Legal System', *Research Journal of Medical Sciences* 2011, 5, 1, 4-8.

²¹¹ Champod, Christophe and Vuille, Joëlle, 'Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of

pomiriti potragu za „istinom“ na kojoj se donose odluke koje menjaju nečiji život. Ovo je naročito slučaj kada ona predstavljena na jeziku koji samo malobrojni iz naučne zajednice mogu razumeti.

Ako se očekuje da te zemlje ozbiljno da shvate ideju da sudski veštaci treba da pomažu sudovima da razumeju određene činjenice u slučajevima, onda to treba da bude odraženo u obuci. Rad sudova se razlikuje od svakodnevnog rada prosečnog veštaka i za pravilno razumevanje toga šta se od veštaka zahteva može biti potrebno više od jedne sesije u sudovima koje su posvećene predstavljanju opisa poslova i zadataka veštaka.

U tu svrhu, postavljeno je pitanje da li veštaci i pravne profesije dobijaju obuku da bi stekli perspektivu o radu veštaka za sudove. Ispitanici su mogli da daju odgovore na skali od 1 do 5, pri čemu je 1 niska incidencija obuke, a 5 visoka incidencija obuke.

Većina ispitanika je odgovorila da postoji određeni stepen obuke za veštake.²¹² Ispitanici iz određenih pilot sudova su naveli veoma visoku incidenciju obuke.²¹³ Jedan od ispitanika iz Nemačke je naveo da veštaci koji su redovno na sudu često traže sesije obuke, koje često organizuju različite stručne ustanove. U Monaku oni biraju svoje veštake sa zvaničnog spiska francuskog apelacionog suda u (Eks-on-Provansi), i obično su deo neke organizacije koja za njih organizuje kontinuiranu obuku. Što se tiče ostalih ispitanika koji su naveli najniže incidencije obuke, to bi moglo ukazivati na visok nivo poverenja u veštake i njihovu inicijalnu obuku i kvalifikacije u zemljama iz kojih oni dolaze.²¹⁴

c. Multidisciplinarni izveštaji/procene.

U vezi sa kvalitetom rada veštaka za sudove je postavljeno pitanje da li postoji neka multidisciplinarna evaluacija izveštaja veštaka, kao i da li su sudije uključene u evaluaciju veštaka. Ovo je važno zbog toga što veštacima treba pružati povratne informacije o njihovom radu, kako bi oni razumeli mesto svog rada na sudu, i kako bi razumeli kako treba da se ponašaju na sudu.

Većina ispitanika je navela da ne postoji multidisciplinarna evaluacija izveštaja veštaka.²¹⁵ U Švedskoj do takve multidisciplinarne procene može doći „u nekoj specifičnoj oblasti stručnog znanja ili na inicijativu nekog određenog organa ovlašćenog da dostavlja mišljenja...“. Većina ispitanika je osim toga odgovorila da sudije ne vrše evaluaciju veštaka, dok su se neki potrudili da istaknu da je to nešto što je odvojeno od procene dokaza predstavljenih na sudu od strane stručnih veštaka.²¹⁶ Kod ispitanika koji su odgovorili potvrdno, do toga može doći ili neformalno, ili formalno. U Norveškoj na primer, sudije neformalno razmenjuju iskustva. U Francuskoj neformalna loša evaluacija može dovesti do toga da sudija bude uklonjen sa spiska ili da mu upis na spisak ne bude obnovljen pet godina. U Švajcarskoj, u prvostepenom sudu opšte nadležnosti sudija u određenim slučajevima može dati svoje povratne informacije veštaku. Primeri za formalni sistem su između ostalih Austrija, gde „se veštaci upisuju na spisak na ograničeni period od 5 godina. Kada se oni prijave za produženje tog perioda, sudijama se postavljaju pitanja o kvalitetu njihovog veštačenja i da li je veštačenje pruženo na vreme“. U Holandiji takođe postoji formalni sistem, „kada se slučaj zatvori, od sudije se traži da popuni formular za evaluaciju rada veštaka“.

To znači da retko postoji pružanje povratnih informacija između sudova i veštaka, kao i da je kontakt u većini sudova koji su odgovarali na upitnik ograničen samo na ono što veštaci predstavljaju na sudu. Čini se da je to oblast u kojoj postoje nedostaci u državama članicama Saveta Evrope i da bi se na formalniji način mogla uvesti kao dobra praksa

B. Razvoj događaja u pravu i politici

Uloga veštaka je ključna za sudove, pravne profesije, kao i za veštake. Američki pravni sistem ima rešeno

Arms', *International Commentary on Evidence* 2011, 9, 1, str. 27-28

²¹² Samo mali broj ispitanika nije imao nikakve podatke o ovom pitanju: ispitanici iz Danske, Švedske, Litvanije (administrativni sud) i Francuske. Iako ispitanik iz engleskog pilot suda nije imao raspoloživih podataka, uveden je jedan novi program nazvan „mini program tutorstva“ za obuku specijalista medicinskih nauka, kao „veštaka budućnosti“: za više informacija videti: <http://www.judiciary.gov.uk/related-offices-and-bodies/advisory-bodies/fjc/mini-pupillage-scheme/> pristupljeno poslednji put 27. avgusta 2014. godine

²¹³ Estonija, Litvanija i Holandija (za forenzičke veštake koji redovno podnose izveštaje), Nemačka, Monako, Mađarska, Azerbejdžan i privredni sud u Sloveniji.

²¹⁴ Finska, Norveška, Švedska, Austrija, Švajcarska i Češka Republika.

²¹⁵ Dvadeset šest od trideset pet ispitanika. Ispitanici koji su naveli da postoji određeni oblik multidisciplinarne evaluacije su ispitanici iz Finske, Švedske, Litvanije, Holandije (krivični sud), Monaka, Azerbejdžana.

²¹⁶ Kao što su Finska i Irska.

pitanje kvaliteta rada veštaka mnogo duže od sestrinskih sistema u evropskim državama.²¹⁷ U SAD postoji linija slučajeva u kojima su postavljeni standardi koje veštaci moraju da ispune kako bi se smatrali veštacima, i da bi se njihovo svedočenje razmatralo. To je počelo 1923. godine sa slučajem *Fraj* (*Frye*),²¹⁸ u kome je uspostavljen standard za „opštu prihvatljivost“ naučnog svedočenja. To je jednostavno značilo da bi svedočenje veštaka bilo prihvaćeno na sudu ako ga naučna zajednica već smatra prihvaćenim. Premda se ovo samo po sebi smatra nedovoljnim, to je i dalje jedan od standarda kvaliteta u američkoj sudskoj praksi.

Nakon toga sledi slučaj *Dober* (*Daubert*) iz 1993. godine,²¹⁹ kada je Vrhovni sud dodao sledeće smernice: „mogućnost lažiranja metoda; stručna ocena kolega i publikacija; dopuštena greška u okviru korišćenog metoda (bilo poznata ili pretpostavljena); [i] standardi koji važe za prijavljivanje...“.²²⁰ Ovim su sudije dobile funkciju „čuvara kapije“ da proveravaju prihvatljivost izveštaja veštaka.²²¹ 1997. godine, slučaj kompanije *General Electric* je dodao pravnu relevantnost, dok je 1999. godine,²²² u slučaju kompanije *Kumho Tire Co.* dodatno uvedena obaveza sudova da pažljivo proveravaju pouzdanost svedočenja veštaka,²²³ i da proveravaju da „pouzdanost i relevantnost mišljenja veštaka nisu strogo naučne, već zasnovane na opservaciji i dugom iskustvu“.²²⁴ Time se naglašava da sudovi ne smeju imati pristup pun poštovanja prema naučnicima u sudnicama, i da zaista moraju biti aktivno skeptični. Standardi prihvatljivosti za svedočenje veštaka se i dalje razvijaju.²²⁵

U Engleskoj svedočenje veštaka treba da zadovolji četiri kriterijuma da bi bilo prihvaćeno na sudu.²²⁶

„1) svedočenje se tiče predmeta koje prevazilazi obično znanje i iskustvo onoga ko mora doneti odluku u sudskom predmetu;

2) svedočenje se tiče predmeta u oblasti znanja koja je dovoljno dobro organizovana i priznata da bi se smatrala pouzdanim izvorom znanja, oblast o kojoj dati veštak poseduje posebno znanje koje bi moglo pomoći sudu u izvršavanju njegovog zadatka;

3) veštak mora imati stečeno dovoljno znanje kroz proučavanje ili iskustvo da bi pružio svoje mišljenje koje je sudu korisno;

4) veštak mora biti nepristrasan“.²²⁷

Ukoliko je veštak akreditovan u oblasti u kojoj svedoči, to je takođe opšte prihvaćeno. „Jednom rečju, u običajnom pravu se dokazi veštaka odbacuju na osnovu šarlatanstva (astrologija na primer), prihvataju se „utvrđeni“ metodi i propisuje dvostruki zahtev da dokazi budu relevantni i pouzdani za ostale tipove podnesaka veštaka“.²²⁸

Čini se da je ispitivački sistem suprotan, u smislu nedostatka standarda. Postoji dosta kritika na račun stava sudija koji je pun poštovanja prema naučnicima, pri čemu ne primenjuju nikakve standarde.²²⁹ Jedan standard koji je istaknut je transparentnost. „Stručni svedoci imaju dužnost da ne samo navode mišljenja koja su opravdana, već da navode osnove za ta mišljenja na način koji omogućava sudu da donosi sopstvenu procenu o tome koliko se na njih mogu osloniti“.²³⁰ Prvo, to zahteva citiranje svih korišćenih informacija; drugo, to zahteva da veštak navede „... suštinu svih činjenica datih veštaku koje su od materijalnog značaja za mišljenja izražena u izveštaju“,²³¹ i da se navede koje su činjenice „u okviru ličnog

²¹⁷ Champod, Christophe and Vuille, Joëlle, 'Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms', *International Commentary on Evidence* 2011, 9, 1, str. 33

²¹⁸ *Frye v. United States* 293 F. 1013 (D.C. Cir. 1923)

²¹⁹ *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals*, 509 U.S. 579 (1993)

²²⁰ Champod, Christophe and Vuille, Joëlle, 'Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms', *International Commentary on Evidence* 2011, 9, 1, str. 38

²²¹ *Ibid.* str. 38

²²² *General Electric Co. v. Joiner*, 522 U.S. 136 (1997)

²²³ *Kumho Tire Co. v. Carmichael* 526 U.S. 137 (1999)

²²⁴ *Ibid.* str. 39

²²⁵ *Ibid.* str. 39

²²⁶ *Ibid.* str. 40

²²⁷ *Ibid.* str. 40-41

²²⁸ *Ibid.* str. 41. Međutim, moglo je doći do određenih izmena kako bi se pojasnili standardi prihvatljivosti od trenutka objavljivanja članka čiji su autori Champod et al, str. 41-42.

²²⁹ *Ibid.* str. 45

²³⁰ Ward, Tony, 'Expert Evidence, Ethics and the Law', in *The Wiley-Blackwell Handbook of Legal and Ethical Aspects of Sex Offender Treatment and Management*, (eds), John Wiley & Sons, Ltd, 2013, str. 90.

²³¹ *Ibid.* str. 90

znanja koje veštak poseduje“.²³² Konačno, veštak takođe mora eksplicitno da navede u slučajevima u kojima njegovi ili njeni nalazi nisu zasnovani baš na obuci i do kojih bi sudije ili porotnici sami mogli doći sopstvenim zaključivanjem (odnosno, opšte znanje) – time se smanjuje faktor poštovanja prema veštacima.²³³ Veštak takođe mora jasno da navede kada se nalazi „u okviru zajednice veštaka međusobno ne slažu“²³⁴ i da objasne razloge za to. Dodatna objašnjenja se takođe moraju dati i kada postoji bilo kakva nedoumica u vezi sa nalazima.²³⁵ Veštaci moraju prijaviti sudiji svaki sukob dužnosti, a Engleskoj u najmanju ruku, upravo sudija treba to da razmotri kao faktor pri razmatranju drugih dokaza.²³⁶

Premda se upitnik nije bavio suštinom kvaliteta na isti način kao i literatura time što su u njoj navedeni standardi za pouzdanost i neutralnost, postavljeno je pitanje da li su sledeća pitanja uticala na kvalitet rada veštaka u pravnim sistemima iz koji ispitanici dolaze: nedovoljan broj veštaka, nedovoljna pouzdanost, nedovoljna neutralnost, ili drugo.²³⁷

Iako je nekoliko ispitanika navelo da nije bilo problema, a neki su prijavili da nemaju podatke o tome, većina od dvadeset ispitanika je prijavila probleme zbog nedostatka veštačenja.²³⁸ Ispitanik iz Norveške je naveo da

„Nakon velikog terorističkog slučaja u Oslu u leto 2012. godine (Anders Behring Breivik) vodila se rasprava na nacionalnom nivou o ulozi veštaka iz oblasti psihijatrije u krivičnim slučajevima, naročito u pogledu odgovornosti za izvršenje krivičnih dela. 25. januara 2013. godine Vlada je imenovala zakonodavni odbor da izvrši pregled pravnih propisa o krivičnoj odgovornosti i ulozi forenzičkih psihijatrijskih veštaka“.

Ispitanik iz Irske, kao zemlje sa običajnim pravom, nije naveo da je problem nedovoljan broj veštaka, već njihova pouzdanost i neutralnost. Slično tome, ni ispitanici iz Češke Republike i Hrvatske se nisu žalili na nedovoljan broj veštaka, već na njihovu neutralnost i/ili pouzdanost. Samo je u malom broju mesta nedovoljan broj veštaka naveden zajedno sa nedovoljnom pouzdanošću i/ili neutralnošću.²³⁹ Samo je mali broj ispitanika naveo oblasti u kojima je nedovoljan broj veštaka najveći: medicina, forenzika, građevinarstvo, sajber kriminal, hemijska pitanja i neke specijalizovane finansijske oblasti. U nekoliko mesta su ispitanici pomenuli i nedostatak profesionalizma među veštacima.²⁴⁰ Samo je ispitanik iz Nemačke pomenio da je nedovoljan broj veštaka možda rezultat toga što su oni loše plaćeni.

Postoji argument za podsticaj Evropskoj uniji: ministarstva pravde i unutrašnjih poslova treba da obezbede dovoljan broj raspoloživih veštaka otvaranjem tržišta u ovoj oblasti. Ako bi se ovo unapredilo, time bi se mogla stvoriti pouzdanost i neutralnost i u konačnom ishodu bi se na taj način unapredio kvalitet rada veštaka, naročito u oblastima u kojima postoji monopol na veštačenje u nekim specifičnim oblastima. Treba međutim napomenuti da se većina onih koji se nisu žalili na nedovoljan broj veštaka nije dodatno žalila ni na probleme vezane za pouzdanost ili neutralnost. To bi moglo ukazivati na to da te probleme sudije ne razmatraju u vezi sa pitanjem nedovoljnog broja veštaka.

C. Ostale dobre prakse

Uprkos kritikama na nivou uloge veštaka na sudovima, nekoliko praksi bi se moglo identifikovati kao „dobre prakse“ u uporednoj literaturi. Sonenshajn (Sonenshein) opisuje postupak istovremenog predstavljanja dokaza u Australiji, koji se još naziva i „propuštanje kroz vrelu cev“ („hot-tubbing“), koji se koristi da bi se smanjila incidencija pristrasnosti među veštacima. U ovom postupku se veštaci suprotstavljenih strana i drugi veštaci okupljaju na sesiji pre suđenja da svedoče i da diskutuju o oblastima o kojima među njima ne postoji slaganje.²⁴¹ „Ako je potrebno, sudovi će takođe dozvoliti da se održi nekoliko sesija za istovremeno predstavljanje dokaza, na kojima se predstavljaju različiti tipovi veštačenja, u okviru istog suđenja“.²⁴² Tokom tih sesija, veštacima se, umesto da ih tokom suđenja (unakrsno) ispituju advokati,

²³² Ibid. str. 91

²³³ Ibid. str. 91

²³⁴ Ibid. str. 91

²³⁵ Ibid. str. 91-92

²³⁶ Ibid. str. 93

²³⁷ Takođe i podsetnik da je u prethodnom delu već razmatrano da li se izveštaji veštaka mogu odbaciti zbog nedovoljne pouzdanosti veštaka ili tehnika koje veštak primenjuje i nedovoljne neutralnosti pod naslovom: **a. Očekivanja suda:**

Održavanje nepristrasnosti i nezavisnosti veštaka.

²³⁸ Nedovoljan broj veštaka je već izazvao probleme u vidu kašnjenja na sudu.

²³⁹ Estonija, Nemačka (regionalni sud), Holandija, Francuska i Švajcarska.

²⁴⁰ Kao što su Azerbejdžan i Finska.

²⁴¹ Sonenshein, David and Fitzpatrick, Charles, 'The Problem of Partisan Experts and the Potential for Reform through Concurrent Evidence', *The Review of Litigation* 2013, 32, 1-64. str. 59

²⁴² Ibid. str. 59

„... pruža prilika da daju duže izjave, da komentarišu dokaze drugih stručnih svedoka, i da postavljaju pitanja drugim veštacima. Tokom ove faze, sudija predlaže teme za diskusiju, usmerava svedočenje veštaka i često postavlja pitanja na koja veštaci treba da odgovaraju. U drugoj fazi, pravni savetnici svake strane dobijaju priliku da upute pitanja veštacima na način koji je više u skladu sa tradicionalnim akuzatornim sudskim postupkom“.²⁴³

Osim toga, prema ovom postupku, „... od veštaka se traži da sami suze obim međusobnog neslaganja bez uticaja pravnih savetnika“.²⁴⁴ To tada postaje više nalik akademskoj konferenciji koja pomaže sudiji da bolje razume tehnička i naučna pitanja, i to na svoj način, umesto na način na koji ih razumeju advokati. To osim toga pomaže da se stvori atmosfera koja je u manjoj meri neprijateljska po veštake u akuzatornom okruženju.

Druga praksa koja bi mogla biti opisana kao dobra je izrada i sprovođenje etičkih kodeksa. Australija ima takav kodeks;²⁴⁵ u Ujedinjenom Kraljevstvu je etika ugrađena u uputstva za praktičan rad i sudsku praksu;²⁴⁶ Evropska mreža forenzičara ima kodeks ponašanja, premda je njegov status donekle neodređen.²⁴⁷

Ovim istraživačkim projektom je dokazano da je obuka za sudije i advokate od izuzetne važnosti za upravljanje razumevanjem sudija o tome kako im svedočenje veštaka može pomoći da razumeju određene dokaze predstavljene sudu.²⁴⁸ Pravne profesije treba da prođu obuku o različitim zabudama koje se vezuju za korišćenje sudskih veštaka kao svedoka.²⁴⁹ To je u vezi sa time što tužioci preterano štite veštake kada oni pretpostavljaju i izvlače previše zaključaka iz dokaza koje predstavljaju veštaci. Vuij (Vuille) je to naročito kritikovao u vezi sa profilisanjem DNK.²⁵⁰

U literaturi su razmatrane i zajedničke konferencije kao sredstvo u sistemu sa običajnim pravom za sužavanje svedočenja na oblasti u kojima ne postoji slaganje između veštaka. O tome je diskutovano u ispitivačkim sistemima u okviru akuzatornog načela jednakosti strana u postupku kako bi se dozvolilo tuženima da postavljaju pitanja veštacima.

Ostale proceduralne prakse, koje su već razmatrane u prethodnim delovima ovog rada, mogu uključivati upravljanje slučajevima pre suđenja, zahtev da se izveštaji veštaka podnose tokom perioda pre početka suđenja. Slično tome, idejom da veštaci suze svoj rad samo na one oblasti u kojima postoji neslaganje između njih se takođe štedi vreme i novac.

D. Rešenja

U upitniku je dalje postavljeno pitanje da li postoje neka rešenja, i da li su kreatori politika, sudovi, praktičari i akademski krugovi diskutovali o problemima.

Što se tiče rešenja, samo je deset ispitanika opisalo da je o njima razgovarano u vreme kada su oni odgovarali na upitnik. U Irskoj Odbor za pravila Višeg suda (*Superior Court Rules Committee*) razmatra srazmernost svedočenja veštaka u slučajevima. U Holandiji se diskutuje o ideji sa se uspostave standardi za veštake. Kontra veštačenje je takođe problematično, a NRGD je koristio veštake iz drugih zemalja. U Litvaniji imaju tri rešenja za probleme vezane za kvalitet koji se odnose na licenciranje i akreditaciju. U Francuskoj je, slično tome, 2012. godine donet dekret u kome su navedeni strožiji uslovi za upis na spisak veštaka (naročito za strance).²⁵¹ Osim toga, tamo je 2010. godine donet zakon,²⁵² kojim se zahteva probni period za

²⁴³ Ibid. str. 59

²⁴⁴ Ibid. str. 60

²⁴⁵ Ibid. str. 60

²⁴⁶ Ward, Tony, 'Expert Evidence, Ethics and the Law', in *The Wiley-Blackwell Handbook of Legal and Ethical Aspects of Sex Offender Treatment and Management*, (eds), John Wiley & Sons, Ltd, 2013, str. 89.

²⁴⁷ Champod, Christophe and Vuille, Joëlle, 'Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms', *International Commentary on Evidence* 2011, 9, 1, str. 56.

²⁴⁸ Ibid. str. 7. O inicijalnoj i kontinuiranoj obuci je već raspravljano u prethodnom delu ovog rada.

²⁴⁹ Lucena-Molina, Jose-Juan, Pardo-Iranzo, Virginia and Gonzalez-Rodriguez, Joaquin, 'Weakening Forensic Science in Spain: From Expert Evidence to Documentary Evidence', *Journal of Forensic Sciences* 2012, 57, 4, 952-963. Pp.952- 953; see also Champod, Christophe and Vuille, Joëlle, 'Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms', *International Commentary on Evidence* 2011, 9, 1, str. 7.

²⁵⁰ Vuille, Joëlle, 'Admissibility and appraisal of scientific evidence in continental European criminal justice systems: past, present and future', *Australian Journal of Forensic Sciences* 2013, 1-9. P4

²⁵¹ Un décret n° 2012-1451 du 24 décembre 2012 relatif à l'expertise et à l'instruction des affaires devant les juridictions judiciaires a récemment précisé les conditions d'inscription sur les listes. Ovim se obezbeđuje da svaki sudski veštak koji je kvalifikovan u nekoj drugoj državi članici Evropske unije zadovoljava standarde u Francuskoj.

²⁵² la loi n° 2010-1609 du 22 décembre 2010 a renforcé la durée de la période probatoire pour les experts nouvellement

sve nove veštaka na ovom spisku. Diskutuje se osim toga i o nedovoljnom broju veštaka i o tome kako treba povećati njihov broj a da to ne dovede do opadanja kvaliteta njihovog rada. Međutim, pre toga, Kasacioni sud je održao konferenciju o veštacima u građanskopravnom postupku 2007. godine, na kojoj je diskutovano upravo o istim pitanjima koja su postavljena i u ovom upitniku.²⁵³ Slično tome, advokati su takođe dali preporuke u vezi sa dobrim praksama za veštaka, i te su preporuke objavili, zajedno sa *Conseil National des Compagnies d'Experts de Justice*.²⁵⁴

U Monaku, sudovi organizuju sastanke sa veštacima tako da oni znaju šta mogu da očekuju.²⁵⁵ Oni će osim toga uvesti sudsku evaluaciju veštaka i razvijaju upitnike za njih. U Švajcarskoj takođe žele da uspostave organizaciju za obuku veštaka, ali je jedan od ispitanika prepoznao da je važno da sudije sprovedu pravila postupka kako bi se sprečilo kašnjenje i odabrali kompetentni veštaci. Konačno, u Turskoj „Projekat Unapređeni sistem sudskih veštaka je projekat koga zajednički finansiraju Evropska unija i tursko Ministarstvo pravde. Ovaj projekat ima za cilj povećano korišćenje usluga sudskih veštaka u građanskopravnim, krivičnim i upravnim slučajevima“.²⁵⁶

To što je samo deset od trideset pet ispitanika opisalo bilo kakva rešenja za probleme koje imaju odraz je odsustva diskusije i u literaturi takođe, u poređenju sa Amerikom. Međutim, to ne odražava činjenicu da se diskusija odvija u tim zemljama i da u njoj učestvuju sudovi, vlade (kreatori politika), pravnici, sami veštaci i članovi akademske zajednice. Zapravo samo sedam ispitanika je navelo da se ili ne odvija nikakva diskusija, ili da nema podataka o tom pitanju. Po odgovorima većine ispitanika zapravo sudovi su u velikoj meri uključeni u diskusiju o ulozi veštaka u sudovima. Osim toga, za većinu ispitanika je to diskusija koja se odvija na nivou politike i sa praktičarima (i u oblasti prava, i sa veštacima).

VII. Zaključci

Ne može se govoriti o čisto akuzatornom ili inkvizitornom modelu,²⁵⁷ naročito u ovoj oblasti, a elementi su pozajmljeni iz druge u oba tipa sistema.²⁵⁸ Dok se zemlje sa običajnim pravom uklapaju u šemu za akuzatorne prakse (npr. unakrsno ispitivanje), druge zemlje su prihvatile neke od ovih praksi, samo zbog uticaja ECtHR-a.

Za opštu organizaciju, najznačajnija stvar je definisanje uloge veštaka nasuprot uloge sudije i drugih koji se bave utvrđivanjem činjenica. U ovom istraživanju je data anketa o tome kako se od sudija traži da pišu, pružaju obrazloženja i opravdavaju svoje presude, i kako se održava nepristrasnost pravosuđa i pravosudnog sistema. ECtHR je rekao da je uloga veštaka nezavisna od naziva koji mu je dat. Iako ime kao takvo možda nema većeg uticaja od uloge veštaka u praksi, ono može da odražava pristup zemlje statusu veštaka. To je takođe odraženo u diskrecionom ovlašćenju sudije da upravlja radom veštaka, i u tome da li oni imaju besplatnu evaluaciju izveštaja veštaka (za koju se čini da je većina ispitanika nema).

Sva pitanja koja su izvor zabrinutosti, a koja su otkrivena odgovorima na ovaj upitnik je zaštita akuzatornog načela i jednakosti strana u postupku, tamo gde postoji ograničeno pravo da se postavlja opis poslova i zadataka, pa čak i tamo gde postoji ograničeno pravo na unakrsno ispitivanje. Zabrinutost u tom smislu je odražena i u pitanjima koja se odnose na angažovanje veštaka. Jasno navođenje uloge veštaka i zaštita akuzatornog načela bi teoretski mogle da smanje količinu preteranog oslanjanja na mišljenja veštaka koje su ispitanici prijavili u upitniku.

U poređenju sa tim, čini se da načelo izvršenja u najkraćem mogućem roku ne predstavlja razlog za zabrinutost koliko i pitanja vezana za opštu organizaciju. Veštaci su neophodni u samo malom procentu slučajeva, a među onima u kojima su neophodne usluge veštaka još je manji procenat slučajeva u kojima dolazi do kašnjenja. Kašnjenja zapravo uopšte nisu ni prijavljena kao problem – samo kada se radi o

inscrits.

²⁵³

http://www.courdecassation.fr/venements_23/colloques_activites_formation_4/2007_2254/recommandations_bonnes_pratiques_juridictionnelles_11103.html pristupljeno 29. avgusta 2014. godine

²⁵⁴ "Collection: les Bonnes Pratiques des Avocats et des Experts. Recommandations Articles 275 35 276 du Code de Procédure Civile" édition Mai 2011 Conseil National des Compagnies d'Experts de Justice & Conseil National des Barreaux

²⁵⁵ Slična politika u Švajcarskoj.

²⁵⁶ <http://www.bilirkisiprojesi.adalet.gov.tr/eng/index.html> pristupljeno 27. avgusta 2014. godine

²⁵⁷ Vuille, Joëlle, 'Admissibility and appraisal of scientific evidence in continental European criminal justice systems: past, present and future', *Australian Journal of Forensic Sciences* 2013, 1-9.

²⁵⁸ Videti poređenje kod Sonenshein, David and Fitzpatrick, Charles, 'The Problem of Partisan Experts and the Potential for Reform through Concurrent Evidence', *The Review of Litigation* 2013, 32, 1-64. Ključan primer ovakvog pozajmljivanja je italijanski sistem, u kome je 1988. godine stvoren jedan više akuzatorni krivični proces.

kompleksnim slučajevima. Najveći uzrok kašnjenja - tamo gde do njih uopšte dolazi – bio je nedovoljan broj veštaka. Stroga bi trebalo da postoji neki projekat kojim bi se veštaci „privlačili“ u sudove, makar sporadično. Jedan od sporednih efekata toga bi u tom slučaju takođe bio da se unapredi raspoloživost veštaka za strane u postupku.

Takođe se čini da ne postoje standardne prakse za upravljanje radom veštaka. Ako se ima u vidu nedovoljan broj veštaka, korisno je znati gde postoje problemi vezani za nepouzdanost i pristrasnost kao rezultat monopola u određenim oblastima veštačenja. To bi osim toga moglo da bude razlog za povećanje troškova veštaka. Bilo bi korisno imati podatke o tome da bi se mogle dostaviti informacije ove vrste.

Što se tiče kvaliteta dobrih praksi, čini se da su sudovi odgovorni za donošenje odluka o vrednosti izveštaja veštaka, kao i za to da li treba odbaciti izveštaj zbog pristrasnosti ili nepouzdanosti. Sa druge strane, na veštaku je da obnovi dozvolu i da uveri sud u svoje kvalifikacije za obavljanje posla u skladu sa očekivanim standardom.

Na nacionalnom nivou se vode diskusije sa kreatorima politika, praktičarima, sudovima i članovima akademske zajednice (premda ne uvek sa svima njima, niti među njima), i neka rešenja su dostavljena. Postoji i standardizacija tih uloga iz međunarodne perspektive, u obliku različitih međunarodnih agencija, kao što je Evropska mreža instituta za forenziku, u pogledu uloge, procedura i ishoda rada forenzičara.²⁵⁹

Kao što je navedeno na početku ovog rada, nije moguće doći do konkretnih zaključaka o specifičnim pravnim tradicijama na komparativnom nivou. U ovom istraživanju su međutim razmotreni problemi vezani za zadovoljavanje pravnih standarda i načela pristupa pravdi.

²⁵⁹ Lucena-Molina, Jose-Juan, Pardo-Iranzo, Virginia and Gonzalez-Rodriguez, Joaquin, 'Weakening Forensic Science in Spain: From Expert Evidence to Documentary Evidence', *Journal of Forensic Sciences* 2012, 57, 4, 952-963.

Bibliografija

- Blom-Cooper, Louis Jacques, *'Experts in the civil courts'*, Oxford University Press, Oxford 2006
- Buchan, Robert and Grassie, Gill, 'Scotland's new regime for effective intellectual property dispute resolution', *Journal of Intellectual Property Law & Practice* 2013, 8, 5, 383-387.
- Champod, Christophe and Vuille, Joëlle, 'Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms', *International Commentary on Evidence* 2011, 9, 1,
- Grøndahal, Pa'l , Grønnerødb, Cato and Sexton, Joseph, 'The Magic or Myth of Expertise: A Comparison of Judgment Processes between Forensic Experts and Lay Persons Based on Psychiatric Case Vignettes', *Psychiatry, Psychology and Law* 2012, 19, 5, 662-671.
- Jeuland, Emmanuel, 'Le changement du rôle des témoins et des conseils dans quelques pays de droit civil et, en particulier, en France', in *Common Law, Civil Law And The Future Of Categories*, J. Walker and O. G. Chase (eds), LexisNexis, Ontario 2010
- Lucena-Molina, Jose-Juan, Pardo-Iranzo, Virginia and Gonzalez-Rodriguez, Joaquin, 'Weakening Forensic Science in Spain: From Expert Evidence to Documentary Evidence', *Journal of Forensic Sciences* 2012, 57, 4, 952-963.
- M'charek, Amade, Hagendijk, Rob and Vries, Wiebe de, 'Equal before the Law: On the Machinery of Sameness in Forensic DNA Practice', *Science, Technology & Human Values* 2013, 38, 4, 542-565.
- Rosenfeld, Adina, 'Admissibility of DNA Evidence: Italy under Attack', *Southern University Law Review* 2012, 40, 197-241.
- Sonenshein, David and Fitzpatrick, Charles, 'The Problem of Partisan Experts and the Potential for Reform through Concurrent Evidence', *The Review of Litigation* 2013, 32, 1-64.
- Stavrianos, C. , Papadopoulos, C. , Vasiliadis, L., Pantazis, A. and Kokkas, A., 'The Role of Expert Witness in the Adversarial English and Welsh Legal System', *Research Journal of Medical Sciences* 2011, 5, 1, 4-8.
- Vuille, Joëlle, 'Admissibility and appraisal of scientific evidence in continental European criminal justice systems: past, present and future', *Australian Journal of Forensic Sciences* 2013, 1-9.
- Ward, Tony, 'Expert Evidence, Ethics and the Law', in *The Wiley-Blackwell Handbook of Legal and Ethical Aspects of Sex Offender Treatment and Management*, (eds), John Wiley & Sons, Ltd, 2013

Sudski slučajeви

Evropski sud za ljudska prava

- Bönisch v. Austria, br. 8658/79, 6. maj 1985. godine
- Capuano v. Italy , br. 9381/81, §§ 30-31, 25. jun 1987. godine
- Commission, dec., Aldrian v. Austria, br. 10532/83, 15. decembar 1987. godine
- Brandstetter v. Austria br. 13468/87, 28. avgust 1991. godine
- Lasmane v. Latvia (dec.), br. 43293/98, 6. jun 2002. godine
- Elsholz v. Germany [GC], br. 25735/94, § 66, 13. jul 2000. godine
- Versini v. France, br. 40096/98, 10. jul 2001. godine
- G.B. v. France br. 44069/98, 2. oktobar 2001. godine
- Sommerfeld v. Germany 31871/96, stavovi 71-75, 8. jul 2003. godine
- Zarb v. Malta (dec.), br. 16631/04, 27. septembar 2005. godine
- Sürmeli v. Germany [GC] br. 75529/01, jun 2006. godine
- Cretello v. France, br. 2078/04, 23. januar 2007. godine
- Stoimenov v. Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija, 5. april 2007. godine
- Sara Lind Eggertsdóttir v. Iceland, br. 31930/04, 5. jul 2007. godine
- Kolevi v. Bulgaria, br. 1108/02, stav 193, 5. novembar 2009. godine
- Giuliani And Gaggio v. Italy, stav 323, 23458/02, 24. mart 2011. godine
- Vogias c. Grèce, br. 51756/08, 7. februar 2012. godine
- Lashin V. Russia br. 33117/02 § 83-84, 87-88, 22. januar 2013. godine
- Pospekh v. Russia, Committee, br. 31948/05, 2. maj 2013. godine
- Placi' v. Italy, br. 48754/11, 21. april 2014. godine

Sjedinjene Američke Države.

- Frye v. United States 293 F. 1013 (D.C. Cir. 1923)
- Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, 509 U.S. 579 (1993)
- General Electric Co. v. Joiner, 522 U.S. 136 (1997)
- Kumho Tire Co. v. Carmichael 526 U.S. 137 (1999)

Irska

- E.O'K. v. D.K., and Ors [2001] 3IR 568

Dodaci

Dodatak 1: Sudovi i zakoni

Danska	Finska	Norveška	Švedska
Okružni sud za građansko i krivično pravo	- Sud za građansko i krivično pravo - Sud za administrativno pravo	Apelacioni sud za građanskopravne, krivične i neke administrativne slučajeve	- Apelacioni sud za građansko i krivično pravo - Sud za administrativno pravo
Retsplejelovens (Zakon o administraciji pravde) §§ 20, 20 a, 20 b (stručne sudije), 450 a, 450 b, 537, - stk. 2, (veštaci za dečja pitanja) 562 (veštaci za prinudnu prodaju)	Kodeks sudskog postupka	Zakon o parničnom postupku, Zakon o krivičnom postupku, Zakon o sudovima pravde	Kodeks sudskog postupka

Engleska i Vels	Irska
Prekršajni sud (Magistrates' court)	Viši sud, građanskopravni (komercijalni spisak)
Pravila krivičnog postupka 2013 - Deo 33, videti link: http://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/criminal/docs/2012/crim-proc-rules-2013-part-33.pdf	Naredba 63A o Pravilniku za više sudove 1986-2014 (RSC) sadrži pravila da sud treba da olakšava funkcionisanje komercijalnog spiska i Deo II te Naredbe uređuje postupak pre suđenja na Komercijalnom spisku

Estonija	Litvanija
Prvostepeni sud: administrativno pravo	- Regionalni sud za građanskopravne, krivične i prekršajne slučajeve (administrativno pravo) - Okružni prvostepeni sud za građanskopravne, krivične i administrativne prekršaje - Sud za administrativno pravo
Zakonik o pravilima postupka za upravni sud Zakonik o pravilima građanskopravnog postupka, Zakon o forenzičkim ispitivanjima, Zakonik o krivičnom postupku. Zakonik o prekršajnom postupku, Zakon o sudskim prevodiocima, Krivični zakonik	Zakon o sudskom veštačenju, Zakonik o krivičnom postupku, Zakonik o građanskopravnom postupku, Zakon o upravnom postupku Zakonik o upravnim prekršajima Zakon o forenzici

Austrija	Nemačka	Holandija
Okružni sud za građansko i krivično pravo	- Apelacioni sud (Viši regionalni sud) za građansko i krivično pravo - Regionalni sud za građansko pravo - Krivični sud	Krivični sud Sud za građansko pravo
Zakon o građanskopravnom postupku, Zakon o parničnom postupku, Zakon o krivičnom postupku, Zakon o naknadi sudskih veštaka	Zakonik o krivičnom postupku Zakonik o građanskopravnom postupku (s. 402- 414)	Zakonik o krivičnom postupku Zakonik o građanskopravnom postupku

Francuska	Monako	Švajcarska	Italija
Sve sudske nadležnosti (građanskopravna) (kasaciona?)	Prvostepeni, građansko pravo	Sud za upravno pravo (uključujući socijalnu dobrobit) - Prvostepeni krivični sud - Sud za građansko pravo - Prvostepeni sud za građansko i krivično pravo	- Prvostepeni sud za krivično i građansko pravo

Loi n° 71-498 du 29 juin 1971 relative aux experts judiciaires, Décret n° 2004-1463 du 23 décembre 2004 relatif aux experts judiciaires, Les articles 232 à 284-1 du code de procédure civile	TITRE V : DE L'EXPERTISE (Loi n° 1.135 du 16 juillet 1990) – articles 344 à 368 du Code de procédure civile	- Zakon o upravnom postupku - Zakonik o krivičnom postupku (čl. 182-191) - Zakonik o građanskopravnom postupku (član 183-)	- Zakonik o građanskopravnom postupku - Zakonik o krivičnom postupku
---	---	---	---

Češka Republika	Mađarska	Turska	Azerbejdžan
Prvostepeni/drugostepeni sud Sve sudske nadležnosti	Drugostepeni sud za krivično pravo	Sud za građansko, krivično i upravno pravo	Prvostepeni sud opšte nadležnosti (građanske, krivične) (Khatai & Yasamal)
- Zakon br. 36/1967 Coll., o sudskim veštacima i tumačima, - Dekret Ministarstva pravde br. 37/1967 Coll., o sprovođenju Zakona o sudskim veštacima i tumačima, - Odeljak 111 Zakona br. 141/1961 Coll., Zakonik o krivičnom postupku, - Odeljak 127 i 139 Zakona br. 99/1963 Coll., Zakonik o građanskopravnom postupku	Act XIX 1998 on Criminal Proceedings Title IV The Expert opinion / Employment of an expert Section 99(1)	- Zakonik o krivičnom postupku - Zakonik o građanskopravnom postupku	- Zakon „o funkcionisanju državnih sudskih veštaka“ od 18. novembra 1999. godine; - Član 97, 118, 127, 140, 195-198, 264-272, 332 Zakonika o krivičnom postupku; - Član 20, 63, 97-103, 115 Zakonika o građanskopravnom postupku; - Član 308, 370, 381, 392 Zakonika o upravnim prekršajima; - Zakonik o upravnom postupku

Bosna i Hercegovina	Hrvatska	Slovenija
Prvostepeni sud i drugostepeni sud: - građansko, krivično i upravno pravo	Opštinski sud krivičnog i građanskog prava	- Prvostepeni sud, Nova Gorica, građansko, krivično, privredno - Okružni sud za privredne slučajeve: Novo Mesto - Okružni sud za građanske, krivične i privredne slučajeve: Maribor

1. Zakon o sudskim veštacima 2. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine: Odeljak 7. („Veštačenje“), članovi 109. do 129. Poglavlje XIX („Istraga“) član 236. („Uvid i veštačenje“) Poglavlje XXI („Suđenje“), član 264. („Izostanak svedoka ili veštaka sa glavnog suđenja“) Poglavlje XXI („Suđenje“) članovi 284. do 287. 3. Zakon o parničnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine Član 82. Član 105.-106. Član 147. do 162. Odabrali smo pravne propise koji su na snazi u Kantonalnom sudu u Novom Travniku. U Bosni i Hercegovini je u upotrebi i Krivični zakonik Bosne i Hercegovine i Zakonik o krivičnom postupku Republike Srpske, Zakon o građanskom postupku Bosne i Hercegovine, Zakon o parničnom postupku Republike Srpske	- Zakon o sudovima, - Zakon o javnom tužilaštvu, - Sudski pravilnici, - Pravilnik za stalne sudske veštake, - Zakon o građanskom postupku, - Zakon o porodici, - Zakon o nasleđivanju, - Zakon o prinudnom izvršenju, - Zakon o krivičnom postupku, - Krivični zakon, - Zakon o opštem upravnom postupku - Zakon o stečaju	- Zakon o sudovima, poglavlje 12, članovi od 84. do 96., - Pravilnik o sudskim veštacima i sudskim proceniteljima, - Zakon o građanskom postupku, članovi od 243. do 255., - Zakon o krivičnom postupku, poglavlje XVIII. podpoglavlje 7., članovi od 248. do 267. - Pravilnik za sudske veštake i sudske tumače
---	---	--

Dodatak II Nacionalne bibliografije i veb sajtovi (o kojima su informacije pružili ispitanici)

Danska:

<http://www.retslaegeraadet.dk/>

Šveska:

Henrik Edelstam: Mišljenje veštaka – Studija o imenovanjima veštaka u sudskim postupcima, Juridisk tidskrift (časopis) vid Stockholms Universitet 2013-14, Peter Westberg: Svedok, veštak u krivičnim postupcima

Irska:

Hilary Delany & Declan McGrath, Civil Procedure in the Superior Courts, (Dublin, 2012).

Veb sajt sudskih službi: www.courts.ie na kome su dostupne presude pilot sudova, od kojih neke sadrže detaljna objašnjenja dokaza veštaka.

Estonija:

Herbert Lindmäe. Kohtuekspertiis ("Forensic Examination"). Tallinn, 1982.

Geidi Sile. Kohtuekspertiis kriminaalmenetlusliku tõendamise süsteemis („Uloga forenzičkog ispitivanja u sistemu predstavljanja dokaza u krivičnom postupku“). Magistratöö. Tartu Ülikool, õigusteaduskond, kriminaalõiguse, kriminoloogia ja kognitiivse psühholoogia õppetool, 2011

Litvanija: Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguole Matuliene. Kriminalistika: teorija i praksa (2012) Naučni koncept primene znanja u krivičnim istragama i mehanizam njegovog sprovođenja (2012)

<http://www.ltec.lt> :Kriminalistika i forenzička ispitivanja: nauka, studije, praksa

Nemačka: časopisi: npr. <http://www.bvs-ev.de/leistungen/der-sachverstaendige/>

<http://www.derbausv.de/>

<http://www.medsach.de/>

<https://shop.bundesanzeiger-verlag.de/kfz-unfall-verkehr/der-kfz-sachverstaendige/>

Onlajn: npr.

<http://svv.ihk.de/content/home/home.ihk>

<http://www.bvs-ev.de/home/>

http://www.aerztekammer-berlin.de/10arzt/37_Gutachter-Verzeichnis/index.html, (Lekarska komora Berlina)

Bayerlein, Praxishandbuch Sachverständigenrecht, 3. Aufl. 2002;

Jessnitzer/Ulrich/Frieling, Der gerichtliche Sachverständige, 12. Aufl. 2007;

Stamm, Zur Rechtsstellung des Sachverständigen im Zivilprozess, ZZP 124 (2011); Weidhaas/Wellmann, Der Sachverständige in der Praxis, 2004

Postoje neki specijalizovani veb sajtovi, kao na primer:

- veb sajt Saveznog udruženja javno sertifikovanih i kvalifikovanih veštaka (B.V.S), <http://www.bvs-ev.de/home/>

- spisak sudskih veštaka koji pruža Privredna komora (IHK), <http://svv.ihk.de/content/home/home.ihk> B.V.S. osim toga redovno objavljuje časopis pod nazivom „Der Sachverständige“ („Ekspert“), u kome obaveštava veštake o novinama u tehnološkom i zakonskom pogledu.

Holandija: Specijalizovani časopis: „Expertise en recht“.

J.A. Coster van Voorhout, NRGD, član IEEE (jacvv@xs4all.nl)

Francuska: La revue Experts est une publication bimestrielle à caractère scientifique.

Par ailleurs, en mai 2011, la mission de réflexion sur l'expertise judiciaire a remis un rapport à la Chancellerie. Mis en place par l'ancien garde des Sceaux, Michèle Alliot-Marie, en mai 2010, le groupe présidé par Chantal BUSSIERE, premier président à la cour d'appel de Bordeaux et Stéphane AUTIN, procureur général à la cour d'appel de Pau, était chargé de formuler des propositions pour répondre aux critiques formulées en matière d'expertise dans tous les domaines (civils, commerciaux et pénaux) et améliorer le fonctionnement de la justice sur ce point pour répondre aux attentes des usagers.

Les 38 propositions du rapport s'articulent autour de deux thèmes : « l'expertise et l'accès à la justice » et « l'expertise et la qualité de la justice ». Ont été analysées les problématiques liées à la place de l'expertise au regard des autres mesures d'instruction, de l'information du justiciable et enfin du coût de la mesure.

Ont également été évoqués les liens entre qualité de la justice et choix de l'expert, mais aussi entre qualité de la justice et déroulement des opérations d'expertise.

Monako: videti pod: Francuska.

Švajcarska: En matière d'expertise médicale, il existe certains ouvrages et surtout des articles, surtout dans le domaine médical. On peut principalement se référer à l'ouvrage « L'expertise médicale », du médical au juridique, Editions Médecines et Hygiène, 2008

(site internet : <http://www.medhyg.ch/boutique/index.php/medecine-et-societe.html>)

L'expertise médicale dans l'assurance-invalidité suisse, Jean Pirrotta, in cahiers genevois et romandes de sécurité sociale, Genève, no 25, 2005

Articles concernant ce thème sont régulièrement publiés dans des revues juridiques, notamment dans le Journal Criminalistique Suisse, la Jusletter publiée par www.weblaw.ch ou encore la Revue de l'avocat (<http://www.anwaltsrevue.recht.ch/>).

- François BOHNET/Jacques HALDY/Nicolas JEANDIN/Philippe SCHWEIZER/Denis TAPPY, Code de procédure civile commenté, Bâle 2011
- Pierre-Yves BOSSHARD: La "bonne" expertise judiciaire, in RSPC (Revue suisse de procédure civile) 2009, p. 207ss
- Pierre-Yves BOSSHARD: L'appréciation de l'expertise judiciaire par le juge, in RSPC (Revue suisse de procédure civile) 2007, p. 321ss
- HEER Marianne/SCHÖBI Christian (éd.), La justice et l'expertise, Berne 2005

<http://www.bilirkisiproyesi.adalet.gov.tr/eng/index.html> (na engleskom jeziku)

www.bilirkisilik.org (na turskom jeziku)

Italija: Pollastrini Serena, Il manuale del c.t.u., Wolters Kluwer Italia, Milano, 2013.

www.ilportaledelctu.it/home.html - www.ctu.unimi.it

Češka Republika: Dörfl, L. Zákon o znalcích a tlumočnících. Komentář. 1. Edition, Prague 2009, Dörfl, L., Kratěna, J., Ort, J., Vácha, V. Soudní znaleství. Praha : ČVUT, Česká technika – nakladatelství ČVUT, 2009

Časopisi: Znalec (Ekspert), Soudní inženýrství (Forenzičko inženjerstvo), Oceňování (Procena)

Veb sajtovi: <http://www.kszcr.cz/casopis-znalec-archiv.html>, http://www.sinz.cz/cz/redakcni_rada.php, <http://www.ckom.cz/index.php/asopis>

Mađarska: publikacije iz 1979. i 1989. godine istog autora: Gyula Molnar; i spiskovi sudskih veštaka:

<http://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/igazsagugyi-szakertok>, or iszfo@kim.gov.hu

Stručne knjige i početna stranica se nalaze na adresi: <http://mszk.hu/>, <http://miszk.hu/tudastar/utmutatok-modszertani-elvek.html>

Budimpešta, 09.02.2014. godine

Dr. Cziné Ágnes Ph.D

Rukovodilac Krivičnog okružnog opštinskog višeg apelacionog suda u Budimpešti

Imejl adresa: czinea@fovib.birosag.hu

Turska:

1. Grupa autora, Komentari na Krivični zakonik Republike Litvanije, Poglavlja I–IV, V–XI, Vilnius, 2003.
2. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P., Zakon o krivičnom postupku, 2005.
3. Doprinos koji je Pijus Zigmantas Pošiūnas dao Razvoju kriminalistike i forenzičkog veštačenja u Litvaniji // Kriminalistika i forenzičko veštačenje: nauka, studije, praksa. Naučni radovi, Vilnius, 2007.
4. Pošteno suđenje u krivičnim postupcima: problematični aspekti, Vilnius, 2009.
5. Rolandas Krikščiūnas, Taktičke karakteristike i sudska praksa u slučajevima u kojima je naloženo veštačenje u građanskopravnim postupcima, 2003.
6. Valickis G., Justickis V., Čėsnienė I., Forenzička psihološka ispitivanja u Litvaniji: postojeće stanje, problemi i moguća rešenja, 2006.

Svaka institucija sudskih veštaka ima svoj veb sajt na kome one precizno navode vrste sprovedenih ispitivanja i korišćene metode, kao i cene ispitivanja.

Hrvatska: U Republici Hrvatskoj postoji Hrvatsko udruženje sudskih vještaka. Ovo udruženje ima svoj veb sajt (www.sudski-vjestaci.hr). Oni objavljuju magazin „Sudski vještak“ i osim toga organizuju stručne sastanke i konferencije.

Slovenija: Udruženje sudskih veštaka ima svoj veb sajt na adresi: www.sodni-izvedenec.com.

U okviru Ministarstva pravde postoji posebna jedinica (Pravosudni centar za obuku) za seminare, ispite i pružanje informacija za sudske veštake.